

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Кафедра політології

Бакалаврська робота

Освітній ступінь – бакалавр

**На тему: «МЕХАНІЗМ ОБУМОВЛЕНОСТІ (CONDITIONALITY)
ЗОВНІШНЬОЇ ДОПОМОГИ ЯК МЕТОД СТИМУЛЮВАННЯ
СТРУКТУРНИХ РЕФОРМ: АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ТА
УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ»**

Виконав: студент 4 року навчання

Спеціальності 052 Політологія

Кобилецький Маркіян-Іван Миколайович

Науковий керівник:

старший викладач Шаповалов С.А.

Рецензент: невизначено

Бакалаврська робота захищена

З оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« __ » _____ 2024 р.

Київ – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
I РОЗДІЛ. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	7
1.1 Визначення поняття «обумовленість».....	7
1.2 Цілі та переваги «політики обумовленості».....	8
1.3 Види та варіативність політики «обумовленості»	9
1.4 Критика	12
1.5 Проміжні висновки розділу	14
II РОЗДІЛ. ПОЛЬСЬКИЙ ШЛЯХ ДО ДОБРОБУТУ: ОБУМОВЛЕНІСТЬ І ТРАНСФОРМАЦІЯ	15
2.1 Реформи Бальцеровича (1989-1991).....	15
2.2 Після Солідарності (1991-1994)	19
2.3 Польща та ЄС.....	23
2.4 Висновки розділу	26
III РОЗДІЛ. УРОКИ АФГАНІСТАНУ: ОБУМОВЛЕНІСТЬ У ПОСТКОНФЛІКТНІЙ РЕКОНСТРУКЦІЇ	28
3.1 Обґрунтування вибору кейсу	28
3.2 Історія західної інтервенції в Афганістані.....	29
3.3 Аналіз застосування обумовленості.....	30
3.3.1 Координація політики	30
3.3.2 Недостатня розбудова інституційної спроможності	32
3.3.3 Нерозуміння контексту: судова реформа	34
3.4 Висновок розділу.....	36
IV РОЗДІЛ. УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО РЕФОРМ: ОБУМОВЛЕНІСТЬ В ДІЇ	38
4.1 Політики обумовленості в Україні до Революції Гідності (1991 – 2014).....	38
4.2 Реформи в Україні після Революції Гідності (2014-2022 рр.).....	42
4.2.1 Вплив міжнародної підтримки	48
4.3 Обумовленість у період повномасштабного вторгнення Росії (2022 –).....	50
4.4 Висновки розділу	55
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	60

ВСТУП

Актуальність теми: Повномасштабне вторгнення Російської Федерації у лютому 2022 р. створило екзистенційну загрозу для українського суспільства. Володимир Путін взяв за мету не лише позбавити Україну територіальної цілісності чи змусити до нейтралітету, а повністю знищити українську націю як політичний суб'єкт. Завдяки швидкій консолідації та мобілізації українського суспільства найгірший сценарій не був реалізований — державу було відстояно. Попри це, РФ вдалося завдати величезної шкоди та болю: десятки тисяч загиблих, масова міграція, знищення понад половини ВВП, руйнація інфраструктури. (KSE, 2024)

Як українському суспільству, так і західним партнерам зрозуміло, що питання виживання України як політичного суб'єкта досі не є визначеним. Безвідносно до сценарію закінчення війни, ми не можемо розраховувати на стабілізацію безпекової ситуації у Східній Європі у найближчі десятиліття. До того ж з моменту відновлення незалежності суспільство стикається з низкою внутрішніх викликів, серед яких — низька спроможність державних інституцій, відсутність верховенства права, низький рівень ВВП, слабкість демократії, демографічна криза. Відтак, національна безпека України може бути гарантованою лише за умови модернізації до рівня розвинених держав та інтеграції в Західні інституції безпеки та добробуту.

Переважно окреслені виклики та рішення стояли на порядку денному з часу Революції Гідності та початку російсько-української війни. Проте прогрес у цьому напрямі переживав лише короточасні прориви, які супроводжувались роками стагнації. Усе ж будь-яка криза, зокрема війна, є як загрозою, так і великою можливістю. Війна сформувала внутрішній і зовнішній запит на всеохопні зміни. За останні два роки європейські лідери зробили величезний зсув, від ставлення до України як від непередбачуваного сусіда, до ключового форпосту європейських цінностей. І саме тому на перший план вийшла ідея нового «плану Маршалла», програми економічної підтримки, яка дозволить запуснути українське післявоєнне економічне диво. (НІСД, 2023)

Якщо після Другої світової війни європейські держави отримали допомогу за «планом Маршалла» на безумовній основі, то для України такий сценарій неактуальний. Україна потребує критичних інституційних реформ і західні партнери не довіряють їхнє втілення локальним політичним елітам. Усі кошти, надані в рамках програм макрофінансової допомоги, підв'язані під конкретні політичні умови/вимоги, тобто надаються за принципом обумовленості (англ. «conditionality»).

Хоча існує багато прикладів, коли обумовленість мала позитивні результати для реципієнтів, сприяючи структурним реформам, які призвели до періодів значного зростання та стабілізації, як це сталося до прикладу в Польщі чи Південній Кореї, історичний досвід також показує, що такий підхід також спричинив і значну кількість невдач, зокрема в Афганістані. (Bjork, 1995; Dorronsoro, 2021) Рішення про зміст цих умов визначаються країною-донором та не завжди відповідають потребам країни-реципієнта. Очевидно, це несе переваги в можливості зламати вплив корумпованих олігархічних кланів, але також має і ризики позбавлення демократичності політичного процесу.

Мета: порівняти історичний досвід структурного реформування в рамках принципу «обумовленості» та ідентифікувати й оцінити ключові детермінанти успіху використання цього підходу країнами-донорами в процесі структурних реформ.

Об'єктом дослідження є процес структурного реформування в країнах, що розвиваються або перебувають у періоді трансформації.

Предметом дослідження є принцип «обумовленості» у контексті структурного реформування, а саме вплив, який мають зовнішні умови, накладені донорами, на успішність цих політик.

Завдання:

- 1) операціоналізувати поняття «обумовленості», уможливлуючи подальший аналіз із застосуванням змішаної методології;

- 2) визначити основні зовнішні детермінанти результатів реформ під час структурного переходу Польщі в рамках обумовленості;
- 3) установити ключові проблеми застосування принципу обумовленості під час західної інтервенції в Афганістані;
- 4) з'ясувати вплив обумовленості на процес структурних змін в Україні в період незалежності;
- 5) виявити напрямки розвитку застосування «обумовленості» в Україні.

Методи: Для проведення цього дослідження ми плануємо зосередитись на використанні якісних методів.

Для вивчення конкретних випадків, коли обумовленість або сприяла значним позитивним результатам, або призводила до непередбачуваних негативних наслідків, буде використано метод *кейс-стаді*. Приклади (кейси) відібрані на основі їх відповідності українському контексту, враховуючи такі чинники як (1) вплив насильницьких конфліктів, (2) геополітичний контекст (3) характер отриманої міжнародної допомоги та (4) довгостроковий вплив трансформації. Іншими словами, до «вибірки» кейсів увійдуть країни, що перебували в схожому геополітичному контексті отримуючи значний об'єм зовнішньої допомоги та/або трансформувались у період війни. Зважаючи на це, у цій роботі розглянемо досвід Польщі у період Третьої Речі Посполитої, а також Афганістану у період Західної інтервенції (2001-2021). Кожен випадок буде проаналізовано, щоб зрозуміти встановлені умови, проведені реформи, а також коротко- та довгострокові наслідки цих реформ для політичного, економічного та соціального ландшафту країни.

Використання методу кейс-стаді у цьому дослідженні є ключовим для розуміння практичного застосування «обумовленості» у міжнародній допомозі. Цей метод дозволяє поглиблено зрозуміти випадки застосування обумовленості в різних геополітичних контекстах, що допоможе виявити патерни успіхів і невдач. За допомогою кейс-стаді можна розкрити критичні детермінанти, які посилюють або

підривають ефективність «обумовлених» реформ у країнах-реципієнтах. (Bartlett&Vavrus, 2017)

Також ми проведемо *напівструктуровані інтерв'ю* з представниками українських громадських організацій, міжнародних інституцій та державних установ. Інтерв'ю будуть спрямовані на розкриття процесу прийняття рішень у розробці і реалізації стратегій реформування, перевагах підходу обумовленості та пропозиції щодо пом'якшення пов'язаних ризиків.

Структура та обсяг роботи. Робота складається з трьох розділів, що містять сімнадцять підрозділів, висновків, списку літератури (113 позицій) та анотації. Обсяг роботи 72 сторінки.

І РОЗДІЛ. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Визначення поняття «обумовленість»

«Conditionality» (українською «обумовленість») – це практика надання фінансової допомоги з умовою, що отримувач повинен впровадити певну політику або досягнути заздалегідь визначених політичних вимог. Ця практика насамперед використовується західними розвиненими економіками, а також міжнародними інституціями, зокрема Міжнародним валютним фондом (МВФ) чи Європейським Союзом (ЄС), які надають позики не вільно, а з певними зобов'язаннями, які вимагають від країн-позичальників узгоджувати свою політику з цілями донора (Dreher, 2009).

Концепція здебільшого асоціюється з МВФ, проте її історичне підґрунтя сягає об'єднань приватних власників державних облігацій XIX ст. МВФ був заснований в 1944 р., і застосував перші заходи обумовленості у 1960-х рр. у Латинській Америці, проте перехід до формалізованих умов кредитування розпочався у 1980-х рр. Тоді міжнародні фінансові установи розширили умови кредитування, включивши до них не лише базові макроекономічні вимоги, а й більш комплексні структурні реформи. Цей зсув став частиною ширшої тенденції до просування неоліберальної політики, особливо в країнах, що опинились в борговій кризі. (Babb, 2008).

Еволюція обумовленості була ще більше пришвидшена її застосуванням у політичних сферах, зокрема в державному управлінні та забезпеченні прав людини, особливо після закінчення Холодної війни. Тоді інституції, як ЄБРР, почали пов'язувати фінансову підтримку з політичними та правовими реформами в країнах-реципієнтах. Наприкінці XX ст. обумовленість стала стандартним інструментом міжнародного кредитування, тісно переплетеним з глобальними фінансовими і політичними стратегіями, впливаючи на економічну політику та структури управління багатьох країн світу (Babb, 2008).

1.2 Цілі та переваги «політики обумовленості»

Висування умов надання допомоги ґрунтується на логічному припущенні: уряди країн-реципієнтів часто мають різні цілі, і не всі вони збігаються з пріоритетами донорів. Хоча деякі уряди прагнуть сприяти економічному зростанню та створенню справедливої правоохоронної системи, вони також можуть переслідувати інші цілі, які є менш важливими для донорів, або навіть прямо суперечать їхнім інтересам. Така розбіжність створює класичну проблему принципала та агента. У цьому сценарії донор є принципалом, який встановлює умови, а уряд-реципієнт виступає в ролі агента, який часто діє у невідповідності з очікуваннями принципала. Відповідно, найефективніша стратегія донорів полягає в тому, щоб уможливити свою фінансову підтримку конкретними діями реципієнта або досягненням певних показників, які безпосередньо пов'язані з реалізацією цих заходів. Проте на цьому цілі використання механізму не закінчуються.

По-перше, обумовленість діє як механізм зобов'язань, допомагаючи вирішити проблеми часової неузгодженості в державній політиці. Висуваючи умови, інституції надають кредит довіри країні-позичальнику, забезпечуючи стабільність певної політики в часі. Це має вирішальне значення для підтримки довіри інвесторів і забезпечення послідовності урядування, яка є ключовою для економічної стабільності (Dreher, 2009).

По-друге, обумовленість змушує країни-позичальники здійснювати політичні реформи, на які вони, ймовірно, не пішли б добровільно. Цей аспект обумовленості має вирішальне значення, коли внутрішня політика країн-позичальників суттєво відрізняється від тієї, яку донори вважають необхідною для демократизації та економічного зростання. Таким чином обумовленість пов'язує фінансову допомогу з проведенням реформ, спрямованих на виправлення макроекономічних і структурних дисбалансів (Khan, 2001).

По-третє, обумовленість відіграє важливу роль у захисті активів кредитних установ. Вона гарантує, що кредити використовуються таким чином, щоб допомогти позичальникам вирішити макроекономічні та структурні проблеми, тим самим сприяючи погашенню кредитів. Ця захисна функція має важливе значення для збереження циклічного характеру роботи таких організацій як МВФ, що дозволяє їм продовжувати підтримувати інші країни-члени, які перебувають у скрутному становищі.

По-четверте, обумовленість слугує інструментом розрізнення, визначаючи уряди, які прагнуть впроваджувати послідовну політику, від тих, які менш схильні до проведення необхідних реформ. Демонструючи готовність уряду дотримуватися і виконувати умови, обумовленість знижує ризики несприятливого відбору інвесторами.(Marchesi, 1999).

По-п'яте, обумовленість пом'якшує моральні ризики, стимулюючи країни-позичальники до виваженого економічного менеджменту та реформ. Моральний ризик (*moral hazard*) виникає тоді, коли наявність страхування спонукає страхувальника до дій, які збільшують імовірність настання несприятливих подій. Пов'язуючи фінансову допомогу з виконанням конкретних політичних заходів, обумовленість має на меті утримати країни-позичальники від поведінки, яка підвищує ризик фінансових криз, або надмірної залежності від зовнішньої фінансової допомоги (Drehel, 2004).

1.3 Види та варіативність політики «обумовленості»

Хоча суть механізму «Conditionality» — послуги в обмін на зобов'язання зберігається в усіх контекстах, існують значні відмінності його застосування.

Характер та механізм накладання умов може суттєво варіювати залежно від типу агента-кредитора чи то міжнародні організації, такі як МВФ та Світовий банк, державні агентства, такі як USAID, або приватні кредитори. Приватні організації насамперед зосереджуються на забезпеченні погашення позик і зазвичай

встановлюють умови, які безпосередньо забезпечують їх повернення. Натомість, публічні організації ставлять перед собою ширші цілі, зокрема сприяння торгівлі, просування конкретних економічних інтересів, захист національної безпеки, а також вирішення глобальних криз, які впливають на позичальника, зокрема міграція для ЄС. Ця ширша мета часто призводить до так званого «розширення місії», коли початковий намір умовності розширюється за межі свого первісного мандату (Babb, 2008).

Умовність також варіює залежно від механізмів, через які забезпечується її дотримання. МВФ, наприклад, відомий використанням умовності «ex ante». Позики надаються на основі зобов'язання майбутньої діяльності з періодичними оцінками і фазовими траншами, які у разі невиконання вимог можуть бути призупинені. «Conditionality» ex post вимагає виконання умов до отримання будь-яких виплат коштів, спрощуючи проблеми дотримання зобов'язань (Temple, 2010).

Іншим типом є «cross-conditionality», яка включає кілька кредиторів, і де невиконання умов однієї сторони призводить до покарання від усіх учасників. Прикладом неформалізованої крос-умовності є перегляди програми МВФ, які сигналізують іншим кредиторам надійність позичальника, змушуючи його відповідальніше ставитись до дотримання умов. Дотримання умов донорів стає «печаткою схвалення» збоку кредитних організацій, сигналізуючи як приватним, так і офіційним кредиторам про те, що країна-позичальник дотримується надійних і сталих економічних стратегій. Таке схвалення допомагає поліпшити доступ країни до подальшого фінансування, знижуючи плату за ризик і сприяючи економічному відновленню (Dell, 2008).

Предметний зміст умов також варіює від фінансових умов, наприклад, процентні ставки або графіки погашення, які потребують мінімального моніторингу, до інтрузивніших макроекономічних умов, які вимагають від позичальника змін економічних індикаторів, зокрема дефіцит державного бюджету і процентні ставки ЦБ. Найбільш впливові умови позики, однак, пов'язані зі структурною

обумовленістю, яка зосереджена на широких реформах суспільних інституцій, практик державного управління (за принципами *good governance*) чи ринкових неоліберальних реформах. Застосування такого механізму вимагає глибокого та довготривалого моніторингу політичної системи та політики національного уряду (Karung, 2005).

Останньою категоризацією механізму «*conditionality*» є вигоди, які отримують бенефіціари в обмін на виконання реформ. У традиційному механізмі, який застосовується, зокрема, МВФ, приватними донорами чи державними агенціями міжнародного співробітництва, учасник угоди в обмін на дотримання домовленості отримує позику чи грант у грошовій формі.

Натомість, із 1990-х рр. активно реалізовується зумовленість членства, еволюціонуючий підхід у міжнародних відносинах, коли привабливість вступу до міжнародної організації використовується для спонукання змін у політиці потенційних країн-членів. На відміну від традиційних умов, які зазвичай передбачають фінансові стимули, умови членства ґрунтуються на ширших перевагах участі в міжнародних організаціях. Вони можуть включати доступ до торговельних угод, політичний вплив або підтримку в різних формах. Не всі вигоди є фінансовими: наприклад, преференційні торговельні та міграційні умови використовують інші види переваг (Pevehouse, 2002).

Відомим практиком застосування умов членства є ЄС. Європейські інституції використали обіцянку членства для стимулювання правових і політичних реформ у країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ). Пропонуючи низку переваг від статусу кандидата до повноправного членства, ЄС заохочує ці країни привести свою політику і правову базу у відповідності до стандартів і норм ЄС (Grabbe, 2002).

Подібним чином Світова організація торгівлі (СОТ) застосовує умови членства, вимагаючи від потенційних членів дотримання її правил щодо лібералізації торгівлі, захисту прав інтелектуальної власності та прав іноземних інвесторів, про що свідчать масштабні правові та торговельні реформи, проведені Китаєм для

набуття членства в СОТ. Вимоги щодо членства мають кілька переваг порівняно з традиційними вимогами у стилі МВФ. Вони, як правило, мають менше проблем з легітимністю, оскільки теоретично застосовуються однаково до всіх членів, і зосереджуються на умовах *ex post*, які вимагають завершення реформ перед наданням переваг. Цей підхід зменшує проблеми, пов'язані з моніторингом та забезпеченням виконання, які домінують у випадку попередніх умов, і акцентує на гармонізації політики зі стандартами існуючих країн-членів (Chorev, 2007).

1.4 Критика

Хоча цілі, які декларують міжнародні організації при застосуванні обумовленості звучать достатньо раціонально, механізм піддається значній критиці в академічній спільноті та країнах-реципієнтах.

Ключовий недолік стосується ерозії національного суверенітету. Запровадження політичних реформ як передумови для отримання фінансової допомоги є значним порушенням автономії країни. Ці умови не лише визначають національну політику, але й ставлять під сумнів демократичну легітимність таких втручань. Наприклад, коли МВФ санкціонує економічну політику, він може діяти в обхід волі населення та управлінських структур країн-позичальників, що викликає серйозне занепокоєння щодо демократичності політичного процесу та національного самовизначення (Dreher&Vaubel, 2004).

Ефективність обумовленості також ставиться під сумнів. Емпіричні дані часто демонструють розрив між теоретичними вигодами, які обіцяє політика МВФ, і фактичними результатами в країнах-реципієнтах. Висунуті умови часто не відповідають економічним реаліям і можливостям цих країн, що призводить до неоптимальних результатів і навіть економічної дестабілізації. Повсюдне надання винятків та часте невиконання умов підкреслюють цю невідповідність і ставлять

під сумнів практичність та актуальність політики, яку пропонує МВФ (Svensson, 2000; Dreher&Vaubel, 2004).

Більшість теоретичних підходів, які обґрунтовують ефективність умов, припускають, що умови можуть бути примусово виконані. Однак емпіричні дані свідчать про те, що спосіб, у який МВФ впроваджує умови, часто не спрацьовує. Уайт та Морріссі (1997) представили теоретичну схему, яка враховує недотримання умов. Їхня модель описує чотири конкретні сценарії взаємодії між донором та реципієнтом щодо кредитування та реформування: 1) обидві сторони збігаються у своїх уподобаннях щодо кредитування та реформ; 2) вони мають суперечливі уподобання щодо реформ; 3) вони відрізняються у своїх уподобаннях щодо кредитування; 4) вони конфліктують як щодо кредитування, так і щодо реформ.

Ця модель демонструє: хоча теоретично обумовленість може відігравати певну роль навіть за наявності згоди між сторонами, на практиці її ефективність залежить від реалістичності умов та їхнього дотримання. Якщо умови є нереалістичними, їх невиконання стає неминучим, донори все одно можуть виділити кошти, що призводить до проблем з довірою до них. Це особливо проблематично, коли переваги розходяться, оскільки реципієнти можуть навмисно порушувати умови, знаючи, що донори, швидше за все, виділять кошти, щоб максимізувати власну корисність. У сценаріях, коли існують розбіжності щодо кредитування або/та політики, обумовленість не тільки не сприяє реформам, але й може їх стримувати.

Більше того, соціально-політичні наслідки обумовленості є глибокими і часто негативними. Політика, яка може бути теоретично обґрунтованою, не завжди враховує культурний контекст та соціально-економічні умови, що призводить до опору та соціальних потрясінь. Кейс Болівії у 2003 р. є яскравою ілюстрацією, коли нав'язані МВФ заходи жорсткої економії спровокували широкі протести, що завершилися серйозними політичними потрясіннями (Forero, 2003).

Етичні проблеми ще більше забарвлюють критику обумовленості. Підхід, який використовують донори, часто відображає патерналістське мислення,

припускаючи, що вони краще знають, що є добрим для країн, ніж самі країни-реципієнти. Це не лише порушує принцип автономії та самоврядування, але й має тенденцію більше відповідати інтересам та ідеологіям основних зацікавлених сторін у розвинених країнах, ніж потребам країн-позичальників.

Зміст умов також критикують за те, що вони зосереджуються на інструментах, а не на реальних цілях. Це призводить до жорсткої політики, яка не зможе адаптуватися до непередбачуваних обставин. Критики стверджують, що хоча орієнтація на конкретні політичні інструменти може здаватися простою та прямолінійною, вона може призвести до розбіжностей і негнучкості, коли для реагування на несподівані зовнішні шоки необхідна адаптація. Більш ефективним підходом може бути зосередження на вимірюваних результатах, які перебувають під контролем національних органів влади (Spraos, 1986).

1.5 Проміжні висновки розділу

Із 1980-х рр. механізм «Conditionality» широко застосовується для підтримки країн, що розвиваються, міжнародними організаціями та державними акторами. Цілі застосування обумовленості є різноманітними і складними, вони охоплюють різні аспекти — від довіри до політики та економічних реформ до захисту фінансових ресурсів і підвищення міжнародної довіри до уряду держави. В ідеалі, обумовленість забезпечує баланс між невідкладністю фінансової підтримки та довгостроковими цілями економічної стабільності, зростання та сталого розвитку.

Проте навіть у тих випадках, коли політична обумовленість спонукає до реформ, вони можуть бути нетривалими, частковими і не викликати довіри. З огляду на те, наскільки (не)успішно вона змінює політику, виникає питання про те, якою мірою зовнішні гравці повинні намагатися впливати на уряди країн-реципієнтів, особливо коли відповідні сфери політики не мають прямого стосунку до виплати кредитів.

II РОЗДІЛ. ПОЛЬСЬКИЙ ШЛЯХ ДО ДОБРОБУТУ: ОБУМОВЛЕНІСТЬ І ТРАНСФОРМАЦІЯ

Дуже звичним в українському політичному дискурсі прикладом для порівняння та наслідування є Польща. Близькій сусідці України, виходячи зі схожих базових умов після падіння комуністичного режиму, успішно вдалось стати розвиненою західною демократією. Проте для нашого аналізу не такою важливою є географічна та історична близькість країни, як широке та успішне застосування механізму обумовленості в процесі створення ринкової економіки і вступу в ЄС Третьої Речі Посполитої. У даному розділі ми плануємо зосередитись на періоді трансформаційних реформ на початку демократичного розвитку Польщі (1989-1993 рр.), оскільки саме такі глибокі зміни перебудови є актуальними для України.

2.1 Реформи Бальцеровича (1989-1991)

Першим етапом створення ринкової економіки в Польщі були відомі реформи Л. Бальцеровича 1989-1990-х рр. «План Бальцеровича», також відомий як «шокова терапія», передбачав швидке запровадження жорсткої фіскальної та монетарної політики для подолання гіперінфляції та стабілізації економіки. Міністр Фінансів Л. Бальцерович запровадив значне скорочення державних видатків, суворий контроль над грошовою емісією та суттєву реструктуризацію податкової системи з метою створення більш ринково-орієнтованої структури. Під його керівництвом Польща здійснила масштабну програму приватизації, передавши тисячі державних підприємств у приватні руки, що мало вирішальне значення для демонтажу старих централізованих економічних структур і сприяння розвитку приватного сектору. (Balczerowicz, 1994).

За словами самого Бальцеровича, його план був створений з групою однодумців як хобі у 1980-х «без надії, що це буде впроваджено у життя». (Савчук, 2023) Проте, коли у 1989 р. з'явилося політичне вікно можливостей, його задум був підхоплений

новою елітою і реалізований. Перша двостороння допомога, яка надавалась країнам Східної Європи, і Польщі зокрема, була надана без жодних зобов'язань. Це відображало загальну ейфорію, яка панувала на заході через перемогу в Холодній Війні. За словами угорського політика: «Ми [Східна Європа] виграли для вас [Заходу] Третю світову війну безкоштовно, тепер ви повинні нам допомогти». (Vjork, 1995, с. 95). Спершу в квітні 1989 р. президент Д. Буш-старший, мав на меті лише зняти торговельні бар'єри, проте, після рішучої перемоги Солідарності на виборах у вересні, Польщі було виділено понад 1 млрд. доларів фінансової допомоги.

Вже наприкінці вересня президент Д. Буш почав просувати ідею використання МВФ як «вартового» (gatekeeper) більшої частини допомоги для Польщі. Така «cross-conditionality» максимізувала важелі впливу на польську політику та забезпечувала ретельний нагляд за впровадженням реформ. Однак це також створювало значну трилему, якщо економічна стратегія Польщі не відповідала б критеріям МВФ. Тоді західні уряди опинилися б перед трьома несприятливими виборами: призупинити допомогу до досягнення стандартів МВФ, знизити вимоги МВФ, або відокремити двосторонню допомогу від фінансування МВФ, що зменшило б вплив МВФ. Проте, на щастя для Заходу, поляки вирішили не експлуатувати їхню доброзичливість, прийняли надані умови і представили в жовтні 1989 р. «План Бальцеровича», який навіть перевиконував вимоги МВФ, був реалізований за кілька місяців (Vjork, 1995, с. 96-97).

План Бальцеровича складався з п'яти цілей: По-перше, він визначив пріоритетними лібералізацію цін, суттєве скорочення субсидій та конвертованість внутрішньої валюти перед початком приватизації та інших структурних реформ. По-друге, план зосереджувався на збільшенні міжнародних резервів, а не на цінній стабільності протягом початкового періоду, що вимагало значної девальвації злотого та високої корекційної інфляції. По-третє, стабілізація лібералізованих цін спиралася на підхід МВФ, що передбачав використання номінальних якорів,

жорстку податкову політику, фіксований обмінний курс та рестрикційну монетарну політику. По-четверте, структурні реформи, які мали на меті збільшити кількість незалежних підприємств, розформувати великі компанії та створити конкурентні ринки з домінуванням приватного сектору. (Gomulka, 1992)

П'ятою ціллю плану Бальцеровича було залучення міжнародної допомоги у формі: а) кредитів МВФ та СБ; б) стабілізаційного фонду для злогого; в) широке списання боргу. Цілі чітко відображали звичні вимоги «conditionality» МВФ. Єдиним суперечливим питанням був порядок запровадження заходів. Проте, оскільки трансформація планової в ринкову економіку, яку впроваджували поляки була безпрецедентною, вони отримали значну перевагу в переговорах. Більшість поставлених економічних індикаторів уряд Солідарності перевиконував, курс злогого швидко стабілізувався, а бюджет досягнув профіциту. Єдиним індикатором, який Бальцерович визначив як критерій успіху, і єдиний, який провалився, була інфляція. Через це у вересні 1990 р. транш МВФ був призупинений. Проте в загальному, результати реформ викликали захоплення на Заході. Загалом умови МВФ було виконано і розпочато нові переговори щодо розширеної програми на 36 місяців (Balcerowicz, 2022).

Чому ж план Бальцеровича виявився таким успішним, попри кілька невдалих спроб запровадити ринкові реформи у 1980-х? Джеймс Бйорк називає три ключові перешкоди, які постали перед урядом Ярузельського: 1) громадський спротив реформам, які приносять різке погіршення якості життя; 2) розкол еліт між прихильниками командної та ринкової економіки; 3) опір до політичної лібералізації. Фактично всі ці перешкоди були усунені після приходу Солідарності до влади. Еліти були консолідовані, кредит народної довіри зріс, а різке погіршення економічних умов (місячна інфляція 30%) зробили населення більш відкритим до змін. Водночас Д. Бйорк відзначає, що ключовим чинником успішності реформ була консолідованість бачення ринкової трансформації в інтелектуальній та технічній еліті Солідарності (Bjork, 1995, с. 97-98).

В академічній дискусії щодо застосування політики обумовленості популярний такий висновок: уряди схильні мінімально впроваджувати реформи, але достатньо для продовження допомоги. Утім, це непритаманно випадку Польщі. З високою ймовірністю, уряд Бальцеровича впровадив би ринкові реформи і без зовнішньої допомоги. Для Солідарності західна допомога відіграла подвійну роль: вона безпосередньо підтримувала успіх стабілізаційної програми, полегшуючи проблеми платіжного балансу, а також слугувала видимою винагородою, яку можна було представити польському населенню як вигоду від прихильності до болючих реформ (Mosley, 1987; Garland, 2015).

МВФ та СБ фінансували Польщу на понад 1 млрд. доларів США щорічно. Проте Бальцерович розумів, що печатка схвалення від МВФ та дух трансформації дає Польщі можливість отримати більше, ніж просто звичайну підтримку. Спершу полякам вдалось пролобіювати створення стабілізаційного фонду для златого у розмірі 1 млрд. доларів. Після цього вони поставили собі більш амбітне завдання — домогтись значного скорочення зовнішнього боргу Польщі у 39 млрд доларів США. Борг був, грубо кажучи, розділений між Паризьким та Лондонським клубом, перший представляв інтереси державних кредиторів, другий — комерційних банків. Оскільки ключовий аргумент Бальцеровича був політичним, переговорні зусилля були спрямовані на Паризький клуб, який до того ж володів 2/3 боргу (Tyszka, 2023).

На початках Польща зіткнулася з сильним опором з боку кредиторів Паризького клубу щодо скорочення боргу. Вона домоглась прориву під час зустрічі з Паризьким клубом у лютому 1990 р., яка відбулася після досягнення угоди з МВФ. Переговорна стратегія Бальцеровича спиралася на потужну підтримку від МВФ і США; непряма підтримка МВФ через участь директора-розпорядника Камдесю у зустрічах G-7 легітимізувала економічні реформи Польщі як такі, що заслуговують на виняткову міжнародну підтримку. Ключовим чинником успіху Польщі на переговорах був значний вплив і відкритість до прохань Сполучених Штатів

завдяки впливу польської діаспори та незначній частці американського боргу (Bjork, 1995, с.102-103).

До зустрічі G-7 20 січня 1991 р. США сприяли досягненню попередньої домовленості між основними кредиторами про значне скорочення польського боргу. Незважаючи на це, два місяці тривали інтенсивні переговори, під час яких Польща наполягала на зниженні боргу на 80% усупереч опору Японії та закликам європейських країн на чолі з Францією скоротити борг на 30-40%. Зрештою, на початку березня за посередництва Німеччини було досягнуто компромісу щодо скорочення боргу на 50%. Ця ситуація ще більше зміцнила роль МВФ як вартового західної допомоги. Водночас для польського уряду, який і так прагнув повної співпраці з фондом, ця обумовленість лише посилила його наявні політичні уподобання (Bjork, 1995, с. 104-105).

2.2 Після Солідарності (1991-1994)

Проте в 1991 р. «медовий місяць» реформ почав закінчуватися. У міру того, як реалії цих заходів жорсткої економії ставали реальністю, внутрішня протидія зростала. Публічна підтримка реформ впала від 56% до 17%. (Chisen, 1992) Економічні труднощі викликали широке суспільне невдоволення, що призвело до частих протестів і страйків. Опір профспілок підкреслив зростаючий розрив між економічними цілями уряду та терпимістю населення до зниження рівня життя. Почастішання страйків і протестів було не лише ознакою невдоволення, але й серйозним політичним викликом для нового демократичного уряду, який намагався зберегти стабільність і довіру серед громадян. Як наслідок, на виборах в сейм в жовтні 1991 р. до влади прийшли посткомуністичні та антиреформаторські партії (Przeworski, 1996).

У 1991 р. чимало спостерігачів очікували, що внаслідок політичних змін відбудеться відкочування реформ, як це часто відбувалось у Латинській Америці та Африці в 1980-х рр. Проте цього не сталось, Польща зберегла як співпрацю з МВФ,

так і курс на проведення ліберальних реформ. У ситуації з Польщею ключовою відмінністю була готовність МВФ і польського уряду піти на поступки, щоб забезпечити продовження ліберальних реформ. Для МВФ це означало прийняття значних змін до попередньо узгоджених критеріїв ефективності. Усупереч поширеному уявленню, МВФ продемонстрував значну гнучкість за цих умов, ставлячись з розумінням до внутрішнього політичного процесу. У 1992 р. МВФ дозволив зберегти рівень дефіциту на рівні 5% в бюджеті Польщі і використати стабілізаційний фонд для реструктуризації банківської системи Польщі (Przeworski, 1996).

Рішучість та консолідація ядра лідерів-ветеранів «Солідарності» не допустити надмірних змін у програмі Бальцеровича були, можливо, навіть важливішими для виживання польського процесу реформ. Президент Лех Валенса активно працював над підтримкою принципів початкової програми реформ. Так, наприклад парламент затвердив бажану для нього кандидатуру на посаду голови Національного банку Польщі (НБП) та схвалив запропонований МВФ граничний рівень бюджетного дефіциту в 5% ВВП. Окрім того, ліберальні сили в Сеймі мобілізувалися проти урядових пропозицій, які вони вважали надмірно ревізійністськими, зокрема, відхиливши м'який початковий бюджет, запропонований Я. Ольшевським на початку березня 1992 р. (Vjork, 1995, с. 108-109).

Після розпаду уряду Ольшевського у польському парламенті сформувалася панівна коаліція, тісно пов'язана з МВФ. «Мала коаліція», що складалася з «Демократичного союзу» (UD), «Ліберально-демократичного конгресу» (KLD) та більшої фракції «Партії любителів пива», мала чверть місць у Сеймі. Зважаючи на фрагментованість 29-партійного польського парламенту, цей блок був значущим. Їхня спільна позиція з економічних питань значно посилила вплив прем'єр-міністра Г. Сухоцької з Демократичного союзу і швидко закріпила довіру до уряду, коли літні страйки зачепили вугільну та автомобільну промисловість. Незважаючи на вимоги радикальних профспілок про підвищення заробітної плати — нагадування

про трудові заворушення 1980 і 1988 рр., президент Лех Валенса стверджував, що в цю нову епоху Польщі ситуацію потрібно вирішувати інакше. Провладна фракція профспілки «Солідарність» не пішла на ескалацію страйків, а Г. Сухоцька ефективно вирішила трудові проблеми, зберігаючи при цьому обмеження заробітної плати на підприємствах (Bjork, 1995, с. 110-111).

Стабільність під керівництвом Сухоцької дозволила розпочати офіційні переговори з МВФ. Технічна місія МВФ відвідала Варшаву в середині серпня, а в листопаді активізувалися переговори з високопоставленою делегацією МВФ. Ситуація з виконанням вимог не була позитивною. Перевиконання бюджету на початку року спричинило зростання дефіциту із запланованих 5% ВВП до 8%. Також відбулось перевищення вимог рівня інфляції через сильну посуху, яка вплинула на сільське господарство. Попри це, голова делегації МВФ М. Дешлер, підтверджуючи гнучкість, заявив, що ці проблеми можна вирішити, якщо вони не є наслідком поточних помилок у політиці. МВФ вимагало скласти бюджет, дефіцит якого не перевищуватиме 5%, а інфляція — 36% (Tyszka, 2023).

Напередодні голосування за бюджет Сейм ухвалив кілька законопроектів, що підвищували зарплати та пенсії в державному секторі. Однак, коли настав час остаточного голосування за бюджет, «Мала коаліція» продемонструвала дисципліну. Президент Лех Валенса пригрозив розпустити парламент і призначити нові вибори, якщо бюджет буде провалено. Це фактично змусило законодавців, занепокоєних достроковими виборами, ухвалити бюджет 230 проти 207 голосами. Г. Сухоцька чітко окреслила парламенту гранти, позики та списання боргів, які залежали від схвалення польської програми МВФ, попередивши законодавців, що їм доведеться виправдовувати втрату цих переваг перед своїми виборцями, якщо бюджет буде провалено. Окрім того, в 1992 р. економічні індикатори почали покращуватися, що дозволило планувати ринкові реформи як на надії, так і на досвіді (Przeworski, 1996).

Проте триумф уряду Г. Сухоцької тривав недовго, і вже в березні 1993 р. йому було висловлено вотум недовіри і розпущено. У результаті нових виборів до влади прийшли дві посткомуністичні партії: «Союз Демократичних Лівих Сил» (СДЛ) та «Партія Селян». Як і в 1991 р. постало питання, хто буде визначати економічну політику нового уряду. Проте, як і в 1991 р., поєднання внутрішніх обмежень та обіцянок зовнішніх винагород дозволило утримувати новий уряд на шляху традиційних ринкових реформ. Головні економічні посади обійняли економісти, пов'язані з СДЛ. Обмежувальним фактором для уряду була незалежна позиція Національного банку Польщі, який взяв курс на рестрикційну монетарну політику. На додачу до внутрішнього тиску, прихильники статус-кво в економічній політиці знайшли союзників ззовні. Після зустрічі у Вашингтоні з представниками МВФ і Світового банку, міністр Є. Осятинський наголосив на взаємозалежності фінансових переговорів Польщі і підкреслив необхідність продовження підтримки МВФ та отримання другого траншу від країн Паризького клубу в рамках скорочення боргу. Ця стратегія мала на меті зміцнити як внутрішню фіскальну дисципліну, так і зовнішню фінансову підтримку (Bjork, 1995, с. 112).

Новий уряд СДЛ дотримувався тієї ж фіскальної політики, що і попередники, і навіть взяв на себе зобов'язання щодо додаткового скорочення бюджетного дефіциту. Зовнішні вигоди від цих ознак прогресу були суттєвими. Схвалення бюджету МВФ дозволило отримати кредит «stand-by» у розмірі 500 мільйонів доларів США. Цей крок ініціював другий транш угоди з Паризьким клубом, який зменшив борг Польщі перед офіційними кредиторами ще на 20%. Міжнародна впевненість уможливила укладення угоди щодо скорочення боргу Польщі у відносинах з комерційними кредиторами. У березні 1994 р. головний учасник переговорів від Польщі К. Кровацький заявив, що Лондонський клуб досяг згоди щодо скорочення загального комерційного боргу Польщі більш ніж на 40%. Це було ще одним свідченням того, що Польща здобуває позитивну репутацію на Заході (Bjork, 1995, 116-117).

2.3 Польща та ЄС

Іншим періодом активного використання обумовленості в Польщі був вступ в ЄС. Вимоги ЄС — це, по суті, набір копенгагенських критеріїв та *acquis communautaire* (укр. «надбання спільноти»), які країни-кандидати повинні виконати, щоб приєднатися до союзу. Ці вимоги є не просто контрольними списками, а інтегровані в систему, яка регулює відносини між ЄС і країнами, що вступають до нього, впливаючи на їх політичний, економічний та інституційний ландшафт. У випадку Польщі, механізм обумовленості реалізовувався через динамічну систему стимулів, моніторингу та примусу до виконання, які мали вирішальне значення для забезпечення дотримання вимог і сприяння реформам, необхідним для інтеграції в ЄС (Dakowska, 2002).

Однією з ключових особливостей цих відносин був структурований діалог і постійний зворотній зв'язок з боку Європейської Комісії, яка безперервно оцінювала прогрес Польщі у виконанні критеріїв вступу до ЄС. Цей регулярний моніторинг здійснювався за допомогою періодичних звітів, що містили відгуки та пропозиції, які спрямовували Польщу на шляху до членства в ЄС. Таким чином, *Acquis communautaire* слугувало «дорожньою картою» для Польщі, визначаючи реформи, які необхідно здійснити, і заходи, які необхідно вжити, щоб наблизитися до норм і стандартів ЄС (Європейська комісія, 1999; Puente, 2014).

Окрім того, механізм обумовленості фактично відіграв вирішальну роль у розбудові позитивних відносин між ЄС та Польщею. Він створив основу для конструктивної співпраці між сторонами. Більша частина підготовки Польщі до вступу була пов'язана з розбудовою потенціалу її адміністративних та управлінських структур для роботи з фондами ЄС і, що важливіше, для ефективного застосування політики ЄС. Технічна та грошова підтримка була критично важливою для успішної імплементації широкомасштабних реформ у Польщі, зокрема у сфері судочинства, державного управління та розвитку інфраструктури.

На етапі переговорів також підкреслювалася взаємність, характерна для відносин між ЄС і Польщею. Навіть коли ЄС вимагав проведення всеосяжних реформ, було докладено чимало зусиль з обох боків, щоб скоригувати свої очікування, і надано допомогу з оцінкою ситуації та реалістичності кроків збоку самої Польщі. Багато уваги було приділено розвитку довіри між інституціями, що згодом заклало основу для легкої інтеграції Польщі в ЄС (Schimmelfenning&Sedelmeier, 2005).

Проте ці події не проходили без недоліків. Як показує К.Раїк (2004), процес розширення ЄС, спрямований на просування демократії, парадоксальним чином нав'язав бюрократичний, елітарний підхід у період підготовки до вступу посткомуністичних країн. Офіційний дискурс зосереджувався на неминучості, швидкості, ефективності та досвіді, відсуваючи на другий план демократичну участь і зводячи процес прийняття рішень до вузького кола еліт та експертів. Така політика, в якій домінувала виконавча влада, обмежувала публічні дебати та демократичну участь у країнах-кандидатах, надаючи перевагу швидкому та ефективному прийняттю рішень, а не інклюзивному політичному дискурсу.

Нагальна потреба відповідати критеріям членства призвела до деполітизації процесу прийняття рішень, коли рішення, пов'язані з ЄС, подавалися як неминучі, що мінімізувало можливості для альтернативних варіантів і ширшого демократичного обговорення. Цитуючи прем'єр міністра Естонії, Марта Лаара в, «[Програма євроінтеграції] є першочерговим пріоритетом уряду. Цього разу програма має бути виконана безумовно, оскільки вона включає в себе нагальні для естонської держави зобов'язання, відкладати виконання яких більше не можна.» (Raik, 2004, с. 583)

Такий підхід не лише обмежував демократію в країнах-кандидатах, але й віддзеркалював ширші проблеми функціонування ЄС, сприяючи дефіциту демократії, який поширюється не лише на процес розширення, але й на інші політики ЄС. Обмеження цієї системи мають довгострокові наслідки, закріплюючи технократичні практики, які нелегко змінити. Як показують дослідники, такий

підхід також призвів до зростання впливу правоконсервативних сил, зокрема «Фідез» та «Право і Справедливість» (ПіС), які почувались виключеними з політичного процесу (Raik, 2004).

Водночас Раік не заперечує необхідність підходу швидкої імплементації. Хоча швидка інтеграція обмежує демократичні процеси, зволікання з членством ще більше загостило цю проблему, залишивши країни ЦСЄ в пасивній ролі. Набуття членства в ЄС, незважаючи на виклики, є важливим для усунення обмежень, пов'язаних зі статусом кандидата, та сприяння можливостям для змін. Фактично це є вибором меншого зла. Аслунд (1994) також аргументує, що повільні зміни тільки погіршували ситуацію з реформами і демократією в пострадянських країнах. Швидкі зміни дозволили скоротити «шок» і створити політичні стимули для їх продовження.

Проте, навіть після того як Польща стала країною з розвиненою економікою і вступила в ЄС, механізм обумовленості був застосований до неї ще раз. Цей підхід став особливо актуальним після судової реформи, ініційованої польським урядом у 2017 р., яка була сприйнята як така, що підриває незалежність судової влади — фундаментальний аспект верховенства права. ЄС у таких справах, як C-157/21 Польща проти Парламенту та Ради (2021), використав цю систему обумовленості для забезпечення того, щоб його фінансовий розподіл залежав від дотримання державами-членами стандартів верховенства права (Liakopoulos, 2023).

Переломним моментом стали висновки Генерального прокурора ЄС від 2 грудня 2021 р., які відхилили апеляції Польщі. Це зміцнило позицію ЄС щодо того, що фінансова обумовленість слугує не лише фіскальним захистом, але й критично важливим інструментом підтримання демократичних норм у державах-членах. Пов'язуючи фінансові трансферти з дотриманням верховенства права, ЄС прагне запобігти відхиленням від демократичних практик і забезпечити умови, щоб його бюджетні асигнування сприяли зміцненню судової незалежності в Польщі. Обумовленість ЄС не призвела до скасування судової реформи в Польщі; швидше

вона створила механізм підзвітності в поєднанні з постійним тиском, який може вплинути на політику країни в майбутньому. Однак, наскільки ефективним буде цей тиск, можна буде побачити лише в майбутньому. Хоча Польща отримала більше важелів впливу після 24 лютого, зовнішній тиск ЄС також погіршив результати ПіС на останніх виборах (Liakopoulos, 2023).

2.4 Висновки розділу

Підсумовуючи, в польському випадку, робота з МВФ стала взаємовигідним процесом. Польща отримала безпрецедентну міжнародну допомогу: списання значного боргу, двосторонню допомогу, а також кредити. МВФ успішно допоміг Польщі стати країною з ринковою економікою, підвищив свою легітимність і поновив статус міжнародного «фінансового поліцейського». Усе ж найважливішим досягненням обох сторін стала стабілізація і початок швидкого зростання польської економіки.

Значною перевагою Польщі в процесі переговорів став конкретний план реформ, який був жорсткішим за вимоги кредиторів, а також консенсус більшості еліт навколо потреби та напрямів трансформації. Але навіть умов реформи могли провалитися, якби не вміння еліт використати політичне вікно можливостей., коли надихнувшись «перемогою свободи», західні партнери відчують моральне зобов'язання, а населення готове терпіти дискомфорт. Після того як трансформація запущена, обумовленість здатна підсилювати політичний вплив реформаторського уряду, і переконувати скептиків повернути в правильне русло.

Це показує, що найкращим сценарієм співпраці між міжнародними фінансовими організаціями та національними урядами буде той, який відповідає логіці партнерства, що враховує гармонізацію економічної необхідності та політичної реальності.

Вплив ЄС на процеси прийняття рішень країнами-членами був найсильнішим на етапі вступу, ніж на будь-якому іншому періоді взаємодії. Європейська Комісія

використовувала свої повноваження прийняття рішень про ініціацію переговорів про вступ як ключовий механізм просування реформ у країнах ЦСЄ. Такий підхід, стимульований необхідністю виконання країнами-претендентами Копенгагенських критеріїв, створив потужний зовнішній імпульс для змін (Haughton, 2007).

Обумовленість *acquis* ЄС призвела до масштабного прийняття законодавства в цих країнах, продемонструвавши короткостроковий успіх. Однак виникають ризики щодо довгострокової ефективності після вступу до ЄС. Як тільки зовнішні стимули, пов'язані з обумовленістю *acquis* ЄС зникають, з'являються такі чинники як внутрішні витрати на адаптацію, і зниження мотивації до дотримання законодавства, що потенційно може сповільнити або повернути назад процес впровадження норм союзу. Це і було доведено в 2017 р., коли уряд «ПіС» запровадив судову реформу, яка суперечила вимогам ЄС. Хоча ЄС зміг певним чином вплинути на політичну ситуацію в Польщі через фіскальну обумовленість, реформу скасувати не вдалось (Schimmelfenning&Sedelmeier, 2004; Uitz, 2022).

III РОЗДІЛ. УРОКИ АФГАНІСТАНУ: ОБУМОВЛЕНІСТЬ У ПОСТКОНФЛІКТНІЙ РЕКОНСТРУКЦІЇ

3.1 Обґрунтування вибору кейсу

Наступним кейсом, вибраним для аналізу, є Афганістан у 2001-2021 рр. Є чимало підстав стверджувати, що Афганістан не є релевантним для аналізу в рамках цієї роботи. В Афганістані, на відміну від України, був внутрішній конфлікт, значно нижчий рівень економічного розвитку, пряма присутність західних військ і зовсім інший історичний, регіональний та культурний контекст.

Водночас ми вважаємо, що Афганістан є релевантним кейсом для цього дослідження. По-перше, пост-конфліктна відбудова передбачає «потрійний перехід» (Ottaway, 2002) у трьох взаємопов'язаних системах: (1) безпеки, (2) політичній та (3) соціально-економічній. Цей перехід за підтримки Заходу відбувався в Афганістані, та за оптимістичного сценарію відбуватиметься в Україні. По-друге, обсяг допомоги та рівень фінансової залежності Афганістану та України від Заходу є унікально співмірними, обоє є найбільшими зовнішніми проєктами Заходу в свої періоди. Між 2001 та 2021 рр., Західні партнери надали 77 млрд. цивільної та 73 млрд. військової підтримки Афганістану, від лютого 2024 р. Україні було надано 87 млрд. євро військової, 68 млрд. фінансової та 14 млрд. гуманітарної допомоги. Український бюджет на понад 50% залежить від зовнішнього фінансування, для Афганістану ця цифра перебувала між 60% — 80%. Це має відповідні політичні наслідки, підвищуючи важелі впливу донорів. По-друге, хоча в різних ступенях, проте ключовим викликом є потенціал держави в обох контекстах. По-третє, політика заходу щодо України з 2021 р. часто будується на досвіді провалу в Афганістані (Parliament of Australia, 2021; Tian, 2021; Міністерство Фінансів, 2024; Береза, 2021; Mygal, 2023; Trebesh et al., 2024).

3.2 Історія західної інтервенції в Афганістані

Західна інтервенція в Афганістані розпочалася з вторгнення на чолі з США в жовтні 2001 р. після терористичних атак 11 вересня. США мали на меті ліквідувати «Аль-Каїду» та усунути талібів від влади. Операція «Непохитна свобода» швидко призвела до падіння Кабула. Військовий успіх супроводжувався дипломатичними зусиллями зі створення нової системи управління. Боннська угода в грудні 2001 р. стала першим значним кроком у відновленні афганської держави, який зумовив формування тимчасового уряду на чолі з Хамідом Карзаєм (Barfield, 2022, с.300-305).

Після обрання президентом Х. Карзая у 2004 р. Афганістан став на шлях конституційного розвитку, що ознаменувало нову еру демократичного врядування. У цей період спостерігався сплеск західної допомоги, яка координувалася на різних конференціях донорів, таких як Берлінська (2004) та Лондонська (2006) конференції. Ці зібрання мали на меті мобілізувати міжнародні ресурси для підтримання новоствореного афганського уряду в сферах безпеки, управління, верховенства права та економічного розвитку. Афганський Компакт, укладений у 2006 р., окреслив конкретні орієнтири і рамки міжнародної підтримки, наголошуючи на відповідальності Афганістану за процес розвитку (Barfield, 2022, с.310-322).

У 2009 р., визнаючи погіршення безпеки і відродження Талібану, США під керівництвом президента Б. Обама оголосили про збільшення чисельності війська для протидії повстанцям. На цьому етапі також відбувся стратегічний зсув у бік моделі протидії повстанцям (COIN), яка поєднувала військові операції із зусиллями, спрямованими на завоювання «сердець і умів» населення шляхом покращення добробуту та управління на місцях. Лондонська (2010) і Токійська (2012) конференції ще більше закріпили цей підхід, причому остання запровадила систему

взаємної підзвітності, яка пов'язала фінансові зобов'язання з реформами врядування і антикорупційними заходами (Barfield, 2022, с. 333-338).

Після завершення бойових дій у 2014 р. західна підтримка перейшла до тренувальної і допоміжної ролі, передусім через місію «Рішуча підтримка» під проводом НАТО. Цей етап був зосереджений на розбудові потенціалу Афганських сил Оборони, що дало їм змогу перебрати на себе відповідальність за безпеку країни (хоч і не дуже ефективно). Фінансова допомога продовжувала надходити різними каналами, але акцент змістився в бік сталого розвитку і самодостатності (Barfield, 2022, с. 345-355).

Розв'язка наступила у 2020 році, коли США підписали угоду з Талібаном про виведення всіх іноземних військ, створивши передумови для внутрішніх афганських переговорів. Однак сам вихід міжнародних сил у 2021 р. спричинив швидкий крах афганського уряду, коли таліби швидко взяли під контроль Кабул і проголосили Ісламський емірат Афганістан (Tian, 2021).

3.3 Аналіз застосування обумовленості

Ураховуючи початкові очікування та обсяг інвестованих ресурсів, західна інтервенція в Афганістані безумовно закінчилась провалом, можливо найбільшим для Заходу у XXI ст. Але падіння Афганської Республіки не сталося одномоментно, їй передували роки недалекоглядних політичних рішень і неефективних підходів. Ще з 2004 р. політологи почали досліджувати причини неефективності західної підтримки афганської демократії. І, на нашу думку, дуже багато з цих уроків є релевантними для України.

3.3.1 Координація політики

Ключовою проблемою, з якою зіткнувся Захід у відновленні Афганістану, було неефективне застосування обумовленості через погану координацію між різними зацікавленими сторонами. Велика кількість стейкхолдерів, включаючи понад 280

іноземних неурядових організацій, численні міжнародні організації, урядові структури донорів і військові формування, призвела до фрагментарного і непослідовного застосування вимог, пов'язаних з наданням допомоги. Таке розмаїття, хоча і було потенційно корисним з точки зору ресурсів і досвіду, призвело до значних труднощів в узгодженні політики і забезпеченні однакового виконання і дотримання афганським урядом умов, висунутих донорами (Goodhand, 2010, с. 64-65).

Кожен суб'єкт дотримувався власного порядку денного, що часто призводило до дублювання зусиль, а іноді й до суперечливих політик. Навіть у звітах за 2006 р. відзначалися значні проблеми з координацією діяльності донорів у Афганістані. Лише чверть донорських місій, які передбачають взаємодію між співробітниками штаб-квартир донорів та афганським урядом, були проведені за участі інших донорів. (OECD, 2006) Окрім того, донори недостатньо співпрацювали у проектній роботі, що призводило до дублювання і неузгодженості їх діяльності. Без центрального координуючого органу, який би упорядковував питання безпеки та економічне відновлення, проекти часто конфліктували між собою, що призводило до неефективності та марнування ресурсів (Dorrnsoro, 2021, с. 103-105)

Наявність декількох донорів з різними вимогами і цілями загострювала проблему. Такі країни як США, Велика Британія, Німеччина і Японія пропонували свої власні стратегії, часто без достатнього узгодження з національними політиками Афганістану або одна з одною. Такий брак координації не лише призвів до фрагментарної реалізації політики, але й ускладнив вимірювання загального прогресу і впливу, оскільки розрізнені проекти не були інтегровані в цілісну структуру (Dorrnsoro, 2021, 107-109).

Щоб якимось чином скоординувати політику донорів, ключові напрямки були розділені між різними країнами. Американці підтримували реформи управління Афганською національною армією (АНА), німці — Афганською національною поліцією (АНП), італійці — правосуддям, британці — боротьбою з наркотиками, а

японці — роззброєнням. Однак жодна країна не мала ексклюзивного контролю або повноважень координувати сферу. Як правило, відбувалося дублювання зусиль з конкуруючими програмами, іноді навіть фінансованими однією і тією ж країною (Wimpelmann, 2013).

Наприклад, США і Німеччина мали різні підходи до реформування поліції: США створювали нові структури для афганських військових, тоді як Німеччина прагнула реформувати існуючі поліцейські структури, які здебільшого склалися з колишніх неписьменних міліціонерів. Німецький поліцейський проєкт відновив роботу Кабульської поліцейської академії, але не зміг належним чином підготувати патрульних, що обмежило його вплив. США прискорили навчання у восьми центрах, але коротка двотижнева програма випустила низькокваліфікованих офіцерів і не змогла змінити укорінену роками поведінку поліції. Окрім того, корумпованість Міністерства внутрішніх справ і брак ресурсів призвели до того, що поліція стала низькооплачуваною і корумпованою інституцією, підриваючи зусилля з реформування (Goodhand, 2010, с. 44).

3.3.2 Недостатня розбудова інституційної спроможності

Багато проєктів були розроблені для того, щоб відповідати умовам донорів щодо швидких, видимих результатів, а не для сприяння стійким, довгостроковим змінам. Такий підхід, зумовлений бажанням Заходу отримати негайні результати для підтвердження доцільності інвестицій, часто ігнорував необхідність розбудови місцевої інституційної спроможності та стійкості.

Афганські інституції характеризувалися обмеженою здатністю реалізовувати політику, яка вимагалась. Багатьом державним установам бракувало технічних знань, ресурсів та адміністративної інфраструктури, необхідних для ефективного функціонування. Корупція в афганських установах була дуже розповсюдженою: родинні зв'язки визначали призначення на високі посади, нецільове використання державних коштів і шахрайські практики, такі як солдати-привиди. Водночас,

вимоги донорів рідко зосереджувались на розвитку інституційної спроможності афганської демократії, натомість прагнули виправити більш нагальні проблеми пов'язані з конфліктом чи бідністю (Dorrnsoro, 2021, с. 112-114).

Ситуація погіршувалась тенденцією міжнародної спільноти оминати афганські інституції, створюючи паралельні структури для надання допомоги та реалізації проєктів. Хоча такий підхід часто був зумовлений занепокоєнням щодо корупції та неефективності афганських інституцій, він ще більше послабив ці органи, позбавивши їх можливості розбудовувати потенціал і набувати досвід (Goodhand, 2010, с. 73-75).

Наприклад, міністерства і місцеві органи влади часто були змушені за вимогами партнерів покладатися на іноземних консультантів і підрядників, яких наймали для виконання функцій, що в ідеалі мали б виконуватися афганськими державними службовцями. Натомість, через велику різницю в зарплатах більшість афганців переходили на роботу в міжнародні інституції. Таке залучення зовнішніх експертів створило залежність, яка обмежувала розвиток самодостатньої адміністративної системи. Експати були ізольовані, часто не виходили за межі «зеленої зони» Кабулу, обмеженої для афганців. Крім того, висока плинність іноземного персоналу порушувала тяглість та інституційну пам'ять, що ускладнювало для афганських інституцій побудову послідовних відносин з донорами в рамках обумовленості, а також створення довгострокових стратегій (Dorrnsoro, 2021, с. 116-118).

Місцеве самоврядування також страждало від занедбаності та слабкої інституційної спроможності. Посадовцям районного рівня часто бракувало необхідних ресурсів і підтримки для ефективного виконання своїх обов'язків. У багатьох випадках вони були відсутні на своїх робочих місцях з міркувань безпеки або через слабку інфраструктуру, залишаючи місцеві громади без ефективного врядування (Goodhand, 2010, с. 50-52).

Донори спиралися у своїй боротьбі з повстанцями на місцеву владу, яка найбільше була готова співпрацювати з ними, а не на впливовіших (і легітимних)

релігійних і племінних лідерів. Як наслідок, успіх програми значною мірою залежав від зовнішньої підтримки і швидко розвіявся, коли ця підтримка була припинена (Wimpelmann, 2013; Swenson, 2017).

3.3.3 Нерозуміння контексту: судова реформа

Як наслідок некомпетентності Заходу, першою перемогою Талібану була правова. Роль Італії в Афганістані полягала у координації зовнішньої допомоги та нагляді за відбудовою в секторі верховенства права з метою підвищення ефективності та злагодженості в партнерстві з урядом Афганістану. Однак такий підхід виявився неефективним, оскільки Італії, цитуючи звіт RAND, «бракувало необхідного досвіду, ресурсів, зацікавленості та впливу, щоб досягти успіху в цій справі.» (Dobbins et al., 2007, с. 101) Різні національні судові установи регулярно зверталися за підтримкою або до італійців, або до США, щоб отримати «захист» від тиску на реформи з боку іншої сторони.

Відсутність афганської суб'єктності була очевидною в нормативно-правовій структурі новоствореної демократії. Міжнародні донори часто розробляли ключові закони і політики без участі афганських законодавців або громадськості. Приклад, який згадується Т. Вімпельман: Американське посольство в електронному листі до західних посольств запитує, які закони вони хотіли б бачити введеними в дію указом президента влітку, до того як парламент знову збереться на сесію. (Wimpelmann, 2017, с. 73) Такий ієрархічний підхід не лише знижував легітимність цих законів, але й призводив до проблем з їхньою імплементацією, оскільки місцеві органи влади часто не були зацікавлені у виконанні нав'язаних ззовні правил або не були спроможними забезпечити їх дотримання.

Донори просували неформальні системи правосуддя, такі як джирги і шури, вважаючи їх більш афганськими і культурно прийнятнішими, ніж формальна система правосуддя. Західні актори допомогли створити безліч «традиційних» рад, що призвело до суперечливих вердиктів. До 2010 р. в одній лише провінції Пактія

існувало чотири типи джирг, які розглядали приватні конфлікти: організовані USAID, американським ССО, губернатором провінції та районною шурою, пов'язаною з центральним урядом. Хоча Конституція передбачала створення районних і сільських шур, це ніколи не виконувалося на систематичній основі. Кожна рада діяла незалежно, що ускладнювало місцеве управління та послаблювало офіційні судові інституції через їхній невизначений правовий статус (Baczko, 2021; Wimpelmann, 2013).

Часто неформальне правосуддя було зображене як суто афганське, спираючись на орієнталістські уявлення, що підкреслювали племінний, недержавний характер афганського суспільства. Таке бачення ігнорувало політичну природу правосуддя. Натомість це призвело до того, що національні дискусії про те, якої форми має набути афганська система правосуддя, були відсунуті на другий план, а голоси афганців у цьому процесі не були почуті. Такий підхід ґрунтувався на невинуватому припущенні, що неформальне правосуддя буде менш нав'язаним ззовні (Wimpelmann, 2013; Hartmann, 2011).

Спроби розробити національну політику, яка б визнавала неформальне правосуддя, супроводжувалися розбіжностями, особливо щодо включення прав жінок та юрисдикції над кримінальними справами. Афганські активісти з прав жінок були особливо стурбовані тим, що неформальне правосуддя може легалізувати насильство над жінками та дітьми. Відсутність консенсусу і, зрештою, відмова від узгодженої політики підкреслили труднощі у збалансуванні традиційних практик із сучасними правовими стандартами (Swenson, 2017).

Радикальна правова невизначеність, створена західною інтервенцією, пояснює успіх судової системи Талібану. Як часто трапляється в таких типах конфліктів, після 23 років громадянської війни в Афганістані існувало безліч суперечливих правових систем та органів влади, що призводило до численних правових спорів і нестабільності. Підтримуваний Заходом режим запровадив правову систему з непослідовними пріоритетами, підірвану кумівством, значним перевантаженням

справами і недокомплектованістю, яка приносила вигоду насамперед еліті і була майже недоступною для широких верств населення (Vaczko, 2021).

На противагу цьому, Талібан запропонував більш передбачувану і шановану на місцевому рівні альтернативу, що допомогло їм мобілізувати підтримку проти західних військ і афганського уряду. Інтеграція суддів судової системи Талібану в централізовану бюрократичну структуру, а також рекрутування священнослужителів дозволило їм виносити послідовні та узгоджені правові рішення. Здатність талібів керувати територіями, невідконтрольними чинному уряду, надала можливість Талібану зосередитися на ефективному наданні кількох державних послуг, уникаючи при цьому відповідальності за економічний розвиток (Vaczko, 2021).

Донори створили замкнене коло: з одного боку не довіряючи владі, а з іншого — не лише слабо підтримуючи, але й часто підриваючи її повноваження та спроможність. За результатами більшості досліджень, афганці прагнули побудови класичної держави, яка б задовільнила потреби в справедливості та добробуті. Через переконання ключових осіб та академічної спільноти у несприятливості афганської культури до класичних державних практик, Західні актори створювали в замість безліч неформальних та паралельних інституцій. Як результат, афганська республіка повільно втрачала залишки своєї легітимності, створюючи вікно можливостей для інших локальних акторів, а зокрема Талібану, зайняти нішу державних структур (Wimpelmann, 2013).

3.4 Висновок розділу

Афганістан, починаючи з 2001 р. і до сьогодні, є яскравим прикладом застосування обумовленості в контексті пост-конфліктної відбудови. Західна інтервенція, незважаючи на наявність значних фінансових та військових ресурсів, зрештою зазнала невдачі через слабку координацію, зосередженість на короткострокових результатах та недостатнє розуміння місцевої політичної

реальності. Формування донорами умов без залучення громадянського суспільства та розбудови спроможності уряду призвело до фрагментарної та непослідовної реалізації політики. Ці проблеми були загострені створенням паралельних структур і уникненням афганських інституцій, що не дозволило створити ефективну систему врядування та встановити стабільний соціальний порядок.

Уроки західної інтервенції в Афганістані, підкреслюють важливість координації політики між донорами та урядом, розбудови інституційного потенціалу та проактивного залучення суспільству до процесу розробки і імплементації реформ. Обумовленість повинна застосовуватися так, щоб у майбутньому зробити локальні інституції повністю незалежними від західної підтримки. Зважаючи на досвід Афганістану, усі зацікавлені сторони в Україні (уряд, донори, громадянське суспільство) можуть більш послідовно використовувати ресурси зовнішньої підтримки та застосовувати обумовленість для втілення структурних змін.

IV РОЗДІЛ. УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО РЕФОРМ: ОБУМОВЛЕНІСТЬ В ДІЇ

4.1 Політики обумовленості в Україні до Революції Гідності (1991 – 2014)

Як і в більшості пост-комуністичних країн, застосування обумовленості в Україні почалося з вступу в МВФ у 1992 р. Уже в 1994 р. була прийнята перша програма для підтримки системних перетворень (STF), а в 1996 р. програма stand-by (SBA). На відміну від Польщі, український перехід відбувався доволі повільно, хоча за того самого погіршення умов для населення, так званий «шок без терапії». Як показав досвід 90-х, швидкі перетворення, як правило, стабілізують економіку і стимулюють зростання більш ефективно, ніж повільні, поступові реформи (Aslund, 1994; IMF, 1996).

МВФ відіграв ключову роль на ранніх етапах перехідного періоду, забезпечуючи критичну макроекономічну підтримку для стабілізації платіжного балансу та скорочення бюджетного дефіциту. Проте через брак політичної волі і/або сумніви щодо здатності України успішно пройти перехідний період, міжнародна підтримка була значно меншою порівняно з її сусідами. Порівнюючи досвід посткомуністичних країн, Дабровскі наголошує (1994), ефективні обумовленості мали вирішальне значення для впровадження країнами-реципієнтами необхідних економічних реформ. Однак у багатьох випадках умови були занадто м'якими і не забезпечували необхідних радикальних змін. Жорсткі умови були необхідними для того, щоб допомогти урядам, налаштованим на реформи, протистояти популістському тиску та впроваджувати необхідні, але непопулярні реформи. Політичний опір, адміністративна неефективність і подекуди антиіноземні настрої заважали ефективному використанню технічної підтримки.

У 1995, 1998 і 1999 рр. Україна була в топ-3 найбільш обтяжених міжнародними вимогами країн світу. Упродовж перших років роботи МВФ в Україні висувалися переважно кількісні умови, які безпосередньо залежали від кількості

приватизованих підприємств та надходжень до бюджету від їхнього продажу. Проблеми, характерні для України, робили ці цілі часто суперечливими і найчастіше шкідливими: поспішний і погано підготовлений продаж підірвав реальну приватизацію і послабив підтримку реформ збоку громадськості. Нестабільність зобов'язань і нездатність українського уряду виконати ці цілі вказали на необхідність реструктуризації стратегії. МВФ запровадив процедурні умови, а, отже, акцент було перенесено з кількості на якість приватизації. Основна увага приділялася прозорості та ефективності через проведення відкритих конкурсів та призначення фінансових радників для великих продажів. Проте навіть з цими процедурними покращеннями проблеми залишилися. Політичне втручання, сильні олігархічні групи інтересів і безправне бізнес-середовище в багатьох випадках перешкоджали реформам (Kentikelenis et al., 2016; Woytek&Lewis, 2002).

Цікавим випадком застосування обумовленості є вступ України в Раду Європи (РЄ). Україна вступила в раду в 1995 р. фактично *ex ante* (авансом), оскільки не відповідала багатьом критеріям у сфері захисту прав людини. Рада сподівалася, що до кінця 90-х необхідні реформи будуть прийняті, зокрема скасування смертної кари, але цього не сталось. Щоб підкоригувати курс, РЄ застосувала *two-track* (укр. двосторонню) обумовленість щодо України, з одного боку застосовувавши офіційний тиск, пригрозивши Україні виключенням, якщо смертна кара не буде скасована до 2000 р. З іншого боку, РЄ застосувала неопублічний тиск, надавши практичні поради як змінити громадську думку щодо цього питання з досвіду інших країн ЦСЄ. Чекел (2000) зазначає, що такий формат обумовленості виявився дуже ефективним, реформу було прийнято, і цей спосіб може бути релевантний для інших реформ.

У період до 2014 р. обумовленість в Україні переважно здійснював МВФ. Загалом в період між 1995 та 2013 рр. Україна та МВФ підписали 7 програм на суму більше 35 млрд. доларів США, з 532 умовами. Більшість цих умов стосувались фінансового сектору, податкової політики, управління зовнішнім боргом та

державними підприємствами. Через недотримання умов виконання програм лише 16 млрд. було отримано (IMF, 2017; Kentikelenis&Stubbs, 2023). До прикладу, в 2009 р., в пік економічної кризи, Україна підвищила пенсії та мінімальну зарплату, через що транш був скасований (Korhonen, 2010; Слово і Діло, 2016).

90% підтримки Україна отримала в період світової економічної кризи і подолання її наслідків (29 млрд. доларів підписано, 13 отримано). Взамін, уряд Азарова погодився провести ряд економічних реформ. Серед них – пенсійна реформа, поступове підвищення цін на газ на 50%, скорочення дефіциту до 5,3% ВВП (за рахунок підвищення податків та скорочення видатків), реструктуризація Нафтогазу та посилення незалежності НБУ (Korhonen, 2010; Kulikov, 2010; Дзеркало тижня, 2011). Навіть попри відносно м'які умови, більшість положень імплементувати не вдалось, зокрема підвищення цін на газ, і Україна отримала лише два транші. У листопаді 2013 р. після початку протестів на Майдані, Азаров назвав причиною скасування Угоди про Асоціацію жорсткі вимоги МВФ (Herszenhorn, 2013).

Водночас у період до 2014 р. обумовленість в Україні застосовувалась і з боку ЄС. З 2007 р. відносини ЄС з Україною зосередилися на укладанні Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі (УА). ЄС обумовив початок переговорів проведенням вільних і чесних парламентських виборів 2006 р. та запровадив фінансові стимули для демократичних реформ. «Адженда Асоціації» 2009 р. окреслила необхідні реформи, які були формалізовані у «Матриці Фюле» 2010 р., що містила перелік з 18 політичних та економічних реформ. Однак відступ України від демократичних принципів за часів президента В. Януковича, що супроводжувався скасуванням Конституції 2004 р., фальсифікацією виборів та переслідуванням лідерів опозиції, призвів до загострення відносин між Україною та ЄС (EU-Ukraine Summit Kiev, 2009; Європа без бар'єрів, 2010).

Незважаючи на початковий ентузіазм, арешт і винесення вироку Ю. Тимошенко у 2011 р. посилили занепокоєння ЄС. Дипломатичні контакти зменшилися, а ЄС

заморозив бюджетну підтримку, зберігаючи при цьому технічну співпрацю. Умовами підписання Угоди про асоціацію були вільні парламентські вибори 2012 р., вирішення проблеми вибіркового правосуддя та широка судова реформа. Проте всередині ЄС виникли розбіжності: деякі країни-члени виступали за підписання угоди за будь-яких умов, тоді як інші, як-от Німеччина, виступали за застосування обумовленості. В. Янукович скористався цими розбіжностями, виконуючи окремі умови і маніпулюючи контрпропозиціями Росії. Крос-обумовленість з боку РФ, а зокрема торговельне ембарго та політична підтримка В. Януковича в обмін на непідписання УА послабили важелі впливу Заходу. ЄС недооцінив політичні ризики для В. Януковича і переоцінив привабливість його вигод. Короткострокова потреба В. Януковича в російській підтримці переважила довгострокові переваги УА. Вимога ЄС звільнити Ю. Тимошенко, яку Янукович сприйняв як несправедливу, та ігнорування російського тиску призвели до провалу міжурядових переговорів (Kubisek, 2017; Бурлюк&Шаповалова, 2018).

Проте як показують Бурлюк та Шаповалова (2018), обумовленість ЄС в Україні виходила за рамки взаємодії з владою і змогла мобілізувати різних суспільних акторів, включно з політичною опозицією, громадянським суспільством та ЗМІ. Легітимність і привабливість ЄС мали вирішальне значення для формування широкої коаліції цих груп проти клану В. Януковича. Незважаючи на відсутність чітких перспектив членства, умови ЄС сприяли поширенню проєвропейської риторики. Опозиційні партії і навіть В. Янукович зайняли проєвропейську позицію, пов'язуючи УА з модернізацією та економічними реформами. Вимоги ЄС щодо УА, включаючи судову реформу та антикорупційні заходи, знайшли відгук у суспільстві та серед ГО, які активно просували УА та здійснювали моніторинг виконання вимог урядом. Потужні бізнес гравці, зокрема олігархи, підтримали УА, вбачаючи в ній спосіб обмежити зростаючу владу В. Януковича.

Опозиція та громадянське суспільство розділилися в думках, чи варто підписувати УА з невиконаними умовами, але більшість виступала за підписання,

щоб закріпити місце України на Заході. Послідовні вимоги та відкритість ЄС до партнерства зміцнили переконання громадськості в європейському виборі. Нормативний підхід ЄС та його послідовність у вигляді візитів і місій сприяли зміцненню громадянського суспільства. На хвилі невдоволення відмовою В. Януковича від підписання УА в останню хвилину та його зближення з Росією розпочалася Революція Гідності. Важелі впливу ЄС в Україні виявилися ефективнішими у мобілізації суспільства проти авторитаризму, ніж в інших контекстах, що підкреслює вплив послідовної та ціннісної обумовленості ЄС (Бурлюк та Шаповалова, 2018).

4.2 Реформи в Україні після Революції Гідності (2014-2022 рр.)

Перемога Революції Гідності відкрила новий етап взаємодії між Заходом та Україною. Хоч скасування підписання Угоди про Асоціацію не була єдиною причиною революції, вона точно стала її каталізатором, а протести на Майдані з самого початку чітко були підтримані Заходом. Розквіт громадянського суспільства і суспільний запит на справедливість та модернізацію створили потужний імпульс для проведення реформ. З огляду на надзвичайно складну економічну ситуацію та брак технічної експертизи, без допомоги партнерів реформи були б неможливими.

У період між 2014 та 2016 рр. було проведено низку успішних реформ. Економічні реформи були зосереджені на лібералізації цін на газ, покращенні управління державними підприємствами (зокрема Нафтогазом) та податкових реформах для зменшення бюджетного дефіциту та залежності від російського газу. Було запроваджено систему електронних закупівель ProZorro, що підвищило прозорість, створило умови для громадського контролю та покращило ефективність державних витрат (Мілош та Кухта, 2019).

У банківському секторі під керівництвом В. Гонтаревої НБУ став незалежною та ефективною інституцією. НБУ оздоровив банківський сектор, заклавши майже 100 зі 180 банків через неплатоспроможність. У 2016 р. під тиском МВФ Україна

націоналізувала ПриватБанк, найбільший комерційний банк, який поставив під загрозу фінансову стабільність через сумнівні кредити на 5 млрд. доларів. ПриватБанк став центральною точкою конфлікту між олігархічними інтересами та вимогами Заходу (Larsen, 2021).

Як показують Керн та інші (2019), обумовленість МВФ в сфері незалежності центрального банку є ефективною в більшості країн світу, МВФ часто використовує ЦБ для надання підтримки, оскільки вважає їх ефективними розподільцями коштів. Це дослідження підтверджується в Україні, НБУ досі залишається однією з найефективніших інституцій, навіть під час криз 2020 та 2022 рр. йому вдалося підтримувати інфляцію під контролем.

Усе ж фокусом Майдану була система правосуддя. Судова реформа та реформа поліції були спрямовані на підвищення незалежності та ефективності. У 2016 р. було досягнуто значного прогресу завдяки конституційним змінам та створенню Вищої ради правосуддя, що зменшило політичний вплив на призначення суддів. Задля боротьби з корупцією, було створено такі інституції як НАБУ та САП для розслідування та судового переслідування високопосадовців-корупціонерів. Запровадження у 2016 р. системи електронного декларування та створення НАЗК, розкрило статки політиків та державних службовців, що сприяло підвищенню прозорості та підзвітності (Мілош та Кухта, 2019).

Що зробило цей період таким успішним для змін, так це «каналка реформ» у середині якої опинилася нова влада: обумовленість підтримки Заходу з одного боку, і тиск громадянського суспільства з іншого. Розчарування Помаранчевою революцією навчило активістів, що простої зміни керівництва недостатньо, необхідна повна трансформація політичної системи. Ефективність стратегії полягала у здатності організацій громадянського суспільства, таких як Реанімаційний пакет реформ (РПР), розробляти та відстоювати комплексну адженду реформ. Ця програма охоплювала різні сектори, включаючи боротьбу з

корупцією, судову реформу та державне управління (Nitsova et al., 2018; Ващук, 2021).

Зусилля громадянського суспільства доповнювалися політичними та фінансовими важелями впливу міжнародних донорів та інституцій, таких як МВФ та ЄС, чия підтримка була вкрай необхідна Україні. Після початку російської агресії залежність України від західної підтримки змусила еліти дотримуватися умов проведення реформ. У 2014 р. Україна підписала угоди про асоціацію з ЄС, а також отримала один з найбільших пакетів допомоги від МВФ на понад 35 млрд. доларів США, які, вочевидь, супроводжувались вимогами. Лише МВФ у період між 2014 та 2019 рр. поставив Україні 160 умов, переважно у сфері фінансового сектору, фіскальної політики та інституційних реформ (Kentikelenis&Stubbs, 2023).

З 2014 р. ЄС надавав Україні обумовлену підтримку в рамках трьох основних програм: макрофінансової допомоги («MFA»), Контракту з розбудови держави («SBC») та Плану дій з візової лібералізації («VLAP»). MFA, спрямована на подолання кризи платіжного балансу України, становила 3,4 млрд. євро, що було найбільшою сумою, яка коли-небудь виділялась ЄС третій країні. Виділення коштів через три кредитні програми під низькі відсотки залежало від участі України в програмі МВФ та дотримання всеосяжної програми реформ. Цей пакет реформ охоплював управління державними фінансами, врядування, прозорість, енергетичний сектор, системи соціального захисту, бізнес-середовище та фінансовий сектор (АНТАС, 2021).

У 2014-2015 рр. ЄС перерахував Україні 355 млн. євро в рамках SBC для боротьби з корупцією, покращення управління державними фінансами, реформування державної служби, підтримки конституційної та виборчої реформ. Антикорупційний компонент є центральним аспектом SBC, що відображає зосередженість ЄС на підзвітності та прозорості. VLAP, ініційований у 2008 р., встановив критерії безпеки документації, управління кордонами, громадського порядку та зовнішніх зв'язків. Після 2014 р. VLAP включав суворі антикорупційні

умови, що відповідали вимогам МВФ. ЄС уважно стежив за прогресом України через регулярні звіти, щоб забезпечити дотримання вимог і запобігти регресу реформ, особливо після надання безвізового режиму у 2017 р. (АНАС, 2021).

Колишній посол Канади в Україні, Ващук Роман зазначає, що «спроможність уряду, зокрема Секретаріату Кабміну, бути координаційним органом була недостатньою». Тому РПР перейняв цю функцію на себе і формулював реформи за реформою, згодом заручаючись підтримкою посольств країн G7. Ця модель показала, що за належних умов значних змін можна досягти навіть без консенсусу еліт, за умови тісної співпраці між громадянським суспільством та міжнародними суб'єктами (Інтерв'ю, 2024; Larsen, 2021; Ващук, 2021).

Також для підтримки реформ було створено низку координаційних механізмів між донорами. Серед них створення ЄС Групи підтримки України (SGUA), яка зосередилася на координації та плануванні реформ з акцентом на розробці загально секторальних підходів на відміну від моделі, що існувала до 2014 р., яка передбачала численні окремі проекти. Також у 2015 р. почала роботу постійна група послів країн G7, яка координувала спілкування з українською владою щодо реформ. У 2018 р. вони також створили спільний аккаунт в Твіттері, який дозволив комунікувати позицію Заходу щодо конкретних кроків для української громадськості (Wolczuk&Zeruolis, 2018; Ващук, 2021).

Проте в 2016 р. «канапка» почала розпадатися. Через корупційні скандали і падіння рейтингів, у квітні 2016 р. уряд Яценюк був відправлений у відставку, зокрема з ним уряд залишили прореформаторські діячі (Н. Єресько, А. Абромавичус) на знак протесту проти посилення кланових інтересів. Економічне зростання залишалось низьким, з річними темпами близько 2%, що нетипово для країни, яка відновлюється після конфлікту. Нездатність реформаторів діяти незалежно від політизованої державної бюрократії сигналізувала про провал ініціатив з консолідації. МВФ і західні партнери, такі як Джо Байден, тиснули на

Україну з вимогою звільнити корумпованих чиновників (зокрема Генпрокурора), але на їхнє місце прийшли лояльні до влади люди (Larsen, 2021).

Новостворене НАБУ зіткнулося з втручанням державних органів, і йому вдалося зберегти незалежність лише завдяки дипломатичному втручанням. На противагу цьому, НАЗК зазнавало труднощів через брак співпраці з іншими державними органами. Економічні реформи також зупинилися через гальмування приватизації та реформ корпоративного управління, що призвело до відставки наглядової ради «Нафтогазу» у 2017 р. Уряд не зміг провести реформу газового ринку, яку вимагав ЄС. МВФ та ЄС балансували між покаранням України за невиконання вимог та збереженням важелів впливу через макрофінансові програми, що призвело до затримок платежів та скорочення виплат (IMF, 2017; Мілош та Кухта, 2019).

До середини 2018 р. було зрозуміло, що українські еліти не зможуть провести обіцяні реформи без надзвичайних заходів. Зіткнувшись із фінансовим тиском, у жовтні 2018 р. Україна погодилася на менш щедру програму МВФ stand-by за умови підвищення тарифів на газ та покращення управління державними банками. МВФ вимагав створення Вищого антикорупційного суду із залученням міжнародних експертів для забезпечення незалежного відбору суддів. Незважаючи на початковий опір, П. Порошенко погодився через брак важелів впливу. Спроби саботувати антикорупційні справи високого рівня продовжувалися, а законодавці пропонували амністії корупціонерами, яким вдалось запобігти через погрози втрати фінансування з боку МВФ. Значна кількість справ було закрито ще до того, як вони потрапили до ВАКС (Lough&Dubrovskiy, 2018; Губар, 2019).

В. Зеленський, обраний у 2019 р. з обіцянкою боротьби з корупцією та олігархічним контролем, спочатку розпочав амбітну програму реформ. Обрання реформаторського уряду Гончарука, а також парламентський «турбо-режим» отримали широке схвалення серед партнерів. Зокрема було повернути відповідальність за незаконне збагачення, почато діджиталізацію урядування,

прийнято новий Виборчий Кодекс, проведено важливу реформу щодо ринку землі (Савчук, 2024; Уніан, 2019).

Однак згодом реформи сповільнились, у березні 2020 р. відбулися значні кадрові перестановки: у відставку пішли Прем'єр-міністр О. Гончарук та Генеральний прокурор Р. Рябошапка. Окрім того, відставка Голови Національного банку Я. Смолія у липні 2020 р. через політичний тиск викликала занепокоєння щодо незалежності банку. Остерігаючись зростання впливу Коломойського і скасування націоналізації ПриватБанку, ключовою вимогою МВФ стало прийняття «анти-коломойського закону» (Савчук, 2024; Солонина, 2020; Alekankina, 2021).

Цікавим випадком зламу «канапки» став закон про деолігархізацію. Закон запроваджує офіційний статус «олігарха» для осіб, які впливають на політичну сферу, мають медіа-активи та володіють монополіями. Як наслідок, олігархам забороняється брати участь у політичній сфері. Законопроект отримав широку підтримку ЄС, незважаючи на жорстку критику з боку громадянського суспільства через посилення влади президента. Попри це, позиція ЄС тут виявилась важливішою, а імплементація закону стала одним з ключових вимог для отримання статусу кандидата для України (Романюк, 2021; Бахтєєв, 2021; Економічна Правда, 2021).

У період президенства В. Зеленського, рівень фінансової залежності від Західних партнерів був значно нижчим і не мав екзистенційного значення, тому ми можемо стверджувати, що імпульс до реформ був швидше внутрішнім. Обумовленість не відіграла такого великого значення, водночас прийняття «антиколомойського закону» і відкриття ринку землі без неї не було б можливим. Загалом, згідно статистики Центру Протидії Корупції станом на жовтень 2021 р., з 44 основних антикорупційних вимог партнерів 22 було виконано повністю, 8 частково дотримано і 14 взагалі не імplementовано (АНТАС, 2021).

4.2.1 Вплив міжнародної підтримки

У ході дискусій, чому реформи сповільнились після 2016 р., переважно відповідальність покладалось на владу та громадських активістів, які недостатньо хотіли змін або рухались не в тому напрямку. Водночас роль та помилки третього актора «канапки» була переважно проігнорована, попри те що Захід мав великий вплив на процес реформування України.

Обумовленість виявилася потужним інструментом у просуванні реформ, і більшість успішних реформ без неї імплементувати було б неможливо. Україні бракувало як фінансових ресурсів, так і технічної експертизи, щоб втілити такий обсяг змін. Завдяки створенню ряду місій та координаційних груп, МВФ, ЄС, країни G7 змогли ефективно узгодити підтримку Україні і, використовуючи cross-conditionality, отримати потужний важіль впливу на політичний процес. Присутність великої кількості представників донорів, які здійснювали консультації і координацію між урядом, громадським сектором і партнерами дозволила забезпечити якісну розробку і контроль за реальною імплементацією політик на місцях. Це сприяло формуванню відповідних скоригованих умов для кожного нового пакету підтримки.

Водночас, ефективність обумовленості не була абсолютною. Коли економічна ситуація в Україні стабілізувалася, нагальність, яка спочатку зробила українську владу більш піддатливою до зовнішнього впливу, почала зменшуватися. Хоча фінансова допомога переважно надавалася з умовами, їх виконання не завжди суворо контролювалось. Така поблажливість дозволяла українським лідерам відступати від взятих на себе зобов'язань без значних наслідків (Vilpišauskas et al., 2020; Wilson, 2016).

Якщо дивитись з іншого боку, як вказує Я. Юрчишин, «якщо б донори були більш жорсткими з умовами, то це б сприймалось владою і суспільством як зовнішнє

управління, а не кооперація. Захід вдало балансував між доведенням реформ до виконання та залученням українських акторів до цього процесу» (Інтерв'ю, 2024).

Західним донорам, які не працювали активно в Україні до 2014 р., бракувало розуміння української політичної реальності. Корупція сприймалась як відокремлене і локалізоване явище, яке можна виправити за рахунок кількох ефективних інтервенцій. Але насправді корупція була системою. Цитуючи секретаря Ради нацбезпеки: *«(в 2014 р.) не було корупції в системі, система була корупцією, і ми нею користувалися, щоб оборонку запустити в роботу»* (Ващук, 2021).

Західні актори не змогли зрозуміти повною мірою владу олігархів та їхньої здатності блокувати реформи. Не було створено ефективної протидії контролю олігархів над засобами масової інформації, їхнім фінансовим ресурсам та політичним зв'язкам. Зусилля з реформування не були спрямовані на пряму боротьбу з олігархами і не руйнували їхні мережі впливу. Водночас реформи після 2019 р. враховували ці помилки. ЄС та МВФ у своїх умовах почали більше зосереджуватися на обмеженні впливу олігархів («антиколомойський закон»), демонополізації, деолігархізації та створенні незалежних медіа (Wilson, 2016; Андрусів та ін., 2019).

Відповідно через брак розуміння українського контексту, спершу програми часто були зосереджені на виправленні поверхневих завдань. Проблема загострювалася бажанням продемонструвати швидкі досягнення упродовж обмежених термінів дипломатичних і технічних місій в Україні. Цитуючи экс посла Канади в Україні, Романа Ващука: *«Мени цікаво для донорів працювати із великими, складними системами, де не можна добитися сім'янутих таких успіхів, ніж створити щось нове і могли показати його як продукт»*. Таким «інновативним» продуктом стала система електронних декларацій. Спочатку Світовий Банк планував, що декларації заповнюватимуть 300 високопоставлених чиновників, натомість зараз понад 1 млн.

українців змушені заповнювати декларації, а це 10% робочої сили країни (Texty, 2018; Ващук, 2021).

У гонитві за швидким результатом, донори в партнерстві з активістами зосередились на боротьбі з корупцією, а не на побудові верховенства права в Україні. Було створено нові «антикорупційні» інституції, які 10 років опісля створення й досі не принесли вагомих результатів. Широкі реформи щодо підвищення верховенства права не мають такого публічного резонансу, але, ймовірно, принесли б для України кращі результати в довгостроковій перспективі (Ващук, 2021). Так само не відбулось широкої реформи державного управління. Новостворені інституції є невеликими і часто дублюють повноваження інших органів. Так само існує багатократна нерівність у доходах між, наприклад, детективами НАБУ та працівниками митної служби, зловживання яких вони розслідують (Інтерв'ю, 2024).

Деякі заходи, яких вимагали донори, призвели до втрати підтримки реформ серед населення. Уряд Яценюка і канадський уряд намагалися переконати МВФ не вимагати підвищення цін на газ, оскільки це знищить політичні рейтинги реформаторів. Проте МВФ наполіг на цьому, що швидко призвело до його відставки. Програми часто зосереджувались до допомозі маргінальним, вразливим категоріям населенням, водночас забуваючи про більшість мешканців невеликих міст України, які переживали економічну стагнацію і масовий виїзд робочий сили (Ващук, 2021).

4.3 Обумовленість у період повномасштабного вторгнення Росії (2022 –)

Повномасштабне вторгнення Росії у лютому 2022 р. відкрило нову сторінку взаємодії України та Заходу. Західні донори та інституції надали безпрецедентний об'єм підтримки для України: понад 87 млрд. євро військової, 68 млрд. макрофінансової та 14 млрд. гуманітарної допомоги. Вживання України стало ключовим як етичним, так і стратегічним інтересом. Більшість військової

підтримки для України надається лише з умовами моніторингу її використання Силами Оборони через пропаганду про контрабанду, а також незастосування на території РФ. Водночас, якщо фінансова підтримка у 2022-2023 рр. надавалась безумовно, то зі стабілізацією ситуації кожен новий пакет містить все більше умов (Trebesch et al., 2024).

Якщо говорити про ключового актора обумовленості, МВФ, то в 2022 р. Україні було надано два екстрені пакети допомоги по 2,7 млрд. доларів і також проведено Моніторингову програму для підготовки довгострокової програми (Гордійчук, 2022).

У березні 2023 р. було затверджено програму EFF, яка передбачає отримання Україною 15,6 млрд. доларів упродовж 4 років. Програма була розділена на дві фази. Перший етап програми спрямований на стабілізацію економіки України шляхом мобілізації доходів, обмеження емісії, продовження антикорупційних заходів. На другому етапі програма перейде до ширших реформ, спрямованих на макроекономічну стабільність, відновлення та зростання, відповідно до цілей вступу України до ЄС. Список вимог для першої фази вже був опублікований, проте для другої він буде розроблений в майбутньому. Україна вже успішно пройшла три перегляди програми і отримала 2,7 млрд. доларів США, що демонструє спроможність уряду дотримуватися вимог навіть у час нестабільності (Вінокуров, 2023; IMF, 2023).

Подібно традиційно обумовленим є процес вступу в ЄС. Цитуючи В. Зеленського, Україна «кров'ю» виборола своє право бути частиною Заходу, тому вже 28 лютого 2022 р. було подано заявку на членство в ЄС, а 23 червня Україні було надано статус кандидата на вступ. ЄС підтвердив, що місце України на Заході, водночас він визнає, що Україна інституційно не відповідає стандартам та фундаментальним принципам ЄС, а тому має провести низку реформ (Мазуренко, 2022).

Саме надання статусу кандидата було обумовлено сімома рекомендаціями для переходу до переговорів. По-перше, реформа Конституційного суду для забезпечення незалежного відбору суддів після рішення 2020 р., яке підірвало систему декларування. По-друге, продовження судової реформи для подолання корупції та браку підзвітності в судовій системі. По-третє, посилення антикорупційної інфраструктури, яка функціонує з 2019 р. разом із Вищим антикорупційним судом. По-четверте, приведення законодавства у сфері боротьби з відмиванням грошей у відповідність до стандартів FATF. По-п'яте, імплементація антиолігархічного закону з поправками Венеціанської комісії. По-шосте, ухвалення законодавства про медіа відповідно до стандартів ЄС, закон, який було підписано в грудні 2022 р. І, нарешті, прийняття законодавства про національні меншини, яке набуло чинності з липня 2023 р., незважаючи на певну критику (European Commission, 2022). Ці вимоги були виконано в грудні 2023 р., і вже в червні 2024 р. очікується відкриття переговорів про вступ у ЄС (Костіна, Сидоренко, 2024).

У лютому 2024 р. ЄС прийняв найбільший в історії України пакет обумовленості. Ukraine Facility — це фінансовий інструмент з бюджетом 50 млрд. євро, створений Європейською Радою для підтримки відновлення України та її інтеграції в ЄС. Структура Фонду складається з трьох компонентів: фінансова підтримка, пов'язана з реформами, необхідними для вступу до ЄС, інвестиційні інструменти для залучення капіталу та технічна допомога (Eslinger, Mantoiu, 2024).

Інвестиційний компонент передбачає виділення майже 7 млрд. євро на підтримку інвестицій в Україні, які доповнюються гарантіями ЄС на суму 7,8 млрд. євро. Ця частина зосереджена на підтриманні малих та середніх підприємств, зелених проєктів та ширших зусиль з економічного відновлення. Компонент технічної допомоги включає 4,76 млрд. євро, виділених на виплату відсотків за попередніми та новими кредитами, надання технічної підтримки та посилення громадянського суспільства в Україні. Цей компонент має вирішальне значення для допомоги

Україні у приведенні її законодавства та практики у відповідність до стандартів ЄС (Бетлій et al., 2024).

Компонент бюджетної підтримки передбачає виділення Україні 33 млрд. євро у вигляді кредитів та 5,27 млрд. євро у вигляді грантів. Фінансова підтримка напряду залежить від дотримання Україною «Українського плану» — комплексної програми реформ. План був розроблений в партнерстві КМУ, КШЕ, бізнесу, громадянського суспільства та ЄС. План є всеохопним, передбачає 16 сфер, 69 реформ і 150 квартальних індикаторів, зокрема покращення інвестиційного клімату, реформи державного управління, судової системи, децентралізації та інших. Європейська Комісія регулярно оцінюватиме прогрес України, а подальша фінансова підтримка залежатиме від досягнення встановлених проміжних результатів (Бетлій та ін., 2024; KSE, 2024).

Для координації основних донорів між собою в січні 2023 р. було створено «Фінансовий Раймштайн». Також свій список реформ для продовження надання допомоги надсилав інший ключовий донор — США. У вересні 2023 р. Білий дім надіслав список 20 пріоритетних реформ (також відомий як «список Пайла») Офісу Президента, які повинні бути прийняті. Вони сфокусовані на реформі антикорупційних органів та судової гілки влади. Цей список отримав широкий резонанс через звинувачення у зовнішньому управлінні. Водночас представники ОП пояснили, що «список Пайла» консолідує реформи, яких вимагають усі основні донори, що спрощує завдання для уряду. Також заступник голови ОП Р. Шурма зазначив, що список не є остаточним і є відкритим для обговорення з представниками уряду (Українська правда, 2023; Крицька, 2023; Жарикова, 2023).

Також варто віддати належне партнерам за значні інвестиції у розвиток спроможності українського громадянського суспільства, яке стало ключовим партнером переговорів у процесі обумовленості. Як вказує Я. Юрчишин, великі візити представників США чи ЄС завжди розпочинаються зустріччю з активістами,

як от останній візит Блінкена. Громадські організації виступають ключовим брокером інформації між суспільством та донорами (Інтерв'ю, 2024).

Україна видається оптимальним кандидатом на членство в ЄС завдяки своїй сильній суспільній та політичній відданості європейській інтеграції, яку значно посирила війна. Однак процес вступу є глибоко суперечливим і політизованим на багатьох рівнях. В Україні існують виклики, пов'язані з впровадженням реформ, яких вимагає ЄС, особливо в судовій системі. Вимога детальних судових реформ і зовнішнього нагляду розглядається як посягання на український суверенітет, що спричиняє напругу між вимогами ЄС і національними інтересами України (Gawrich&Wydra, 2024).

Більше того, сам ЄС не є монолітним утворенням. Різні держави-члени мають різні погляди на швидкість і масштаби вступу України до ЄС. Деякі, як, наприклад, Польща, виступають за прискорений підхід, тоді як інші, як Португалія, застерігають від нереалістичних очікувань. Ці внутрішні суперечки всередині ЄС додають процесу ще один рівень складності. Балансування між умовами ЄС, його суворими вимогами щодо реформ і дотриманням демократичних норм, і геополітичними реаліями країни у стані війни вимагає гнучкості та чутливості до місцевого контексту. Процес повинен враховувати політичний ландшафт як в Україні, так і в ЄС, гарантуючи, щоб шлях до членства був досяжним, зберігаючи при цьому основоположні принципи та цінності ЄС (Gawrich&Wydra, 2024).

Обумовленість під час повномасштабного вторгнення є значно ефективнішою через сукупність двох факторів. По-перше, Україна знаходиться в ситуації значної фінансової залежності, що дає Заходу значно більше важелів впливу. По-друге, українська влада сильно мотивована перспективою вступу в ЄС, що дозволяє прискорити реформи в багатьох ключових сферах. Незважаючи на геополітичний контекст, підхід ЄС не передбачає жодних поступок для прискорення процесу вступу.

Як показує Рабінович (2024), цю обумовленість визначають три ключові характеристики. По-перше, вона поєднує перспективу членства, макрофінансову допомогу та фонд відновлення (Ukraine Facility). По-друге, вона ґрунтується на довоєнному досвіді співпраці ЄС з Україною, зосереджуючись на виконанні чутливих завдань у сфері правосуддя, боротьби з корупцією та дотримання фундаментальних прав. По-третє, цей підхід тісно пов'язаний з вимогами ЄС щодо верховенства права на Західних Балканах. Незважаючи на унікальний стратегічний контекст, обумовленість ролі ЄС для України у воєнний час відображає його усталені методи. Зосередження на конкретних показниках та узгодження політичних і фінансових інструментів є радше незначними адаптаціями, аніж серйозними змінами. Загальна філософія та розуміння передумов для отримання членства залишаються узгодженими з традиційною політикою розширення ЄС.

4.4 Висновки розділу

Використання обумовленості в Україні упродовж періоду незалежності ілюструє складний характер взаємодії між зовнішнім впливом та внутрішньополітичною динамікою в процесі модернізації держави. У перші посткомуністичні роки обумовленість МВФ, спрямована на економічну стабілізацію, мала обмежений вплив через політичний опір та конкуренцію з боку Росії. Згодом, хоча обумовленість ЄС на міждержавному рівні була доволі непослідовною, вона також вплинула на внутрішній політичний процес, що призвело до масових протестів.

Революція Гідності 2014 р. стала переломним моментом, коли умови з боку МВФ, ЄС та країн G7 стали основним інструментом для просування комплексних реформ. Успішне впровадження ключових економічних та антикорупційних програм упродовж 2014-2016 рр. підкреслило потенціал добре скоординованої міжнародної підтримки у поєднанні з потужним внутрішнім тиском громадянського суспільства. Однак політичні невдачі та збереження олігархічних

інтересів також обмежили обумовленість, коли вона стикнулася з феодалними місцевими інтересами.

Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 р. призвело до безпрецедентного рівня західної підтримки. Обумовленість у цей період стала ще більш ефективною через посилення фінансової залежності України та появу потужного стимулу, пов'язаного з перспективою членства в ЄС. Створення комплексних пакетів реформ та вдосконалення механізмів координації між донорами ще більше підвищило ефективність обумовленої допомоги. Проте проведення реформ у час збройного конфлікту ускладнюється підвищеною вразливістю та обмеженою спроможністю державної системи.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, ця робота мала на меті зрозуміти як використання механізму обумовленості впливає на процес модернізації держави, та виокремити переваги та ризики застосування такого підходу. Як приклад, для оцінки цього явища в роботі розглядається застосування обумовленості в модернізації Польщі (1989-2004 рр.), Афганістану (2001-2021 рр.) та України (1991-2024 рр.). На основі дослідження можна зробити низку висновків.

По-перше, обумовленість широко застосовується з 1980-х рр. для підтримання економічного та інституційного розвитку більшості країн, що розвиваються. Обумовленість є ключовим механізмом впливу міжнародних фінансових інституцій та країн-донорів на економічні та політичні реформи в країнах-реципієнтах, балансує між негайною фінансовою підтримкою та довгостроковими цілями політичної стабільності та економічного розвитку. Обумовленість дозволяє значно прискорити та підтримати процес структурного реформування, проте критики також вказують на вагомі недоліки, зокрема часті випадки порушення національного суверенітету, низької ефективності та негативного соціально-політичний вплив, які часто підривають успіх реформ.

По-друге, приклад Польщі показує, що за умови партнерських відносин між урядом і зовнішніми акторами, обумовленість позитивно впливає на ефективність впровадження реформ. Для побудови довірливих стосунків між донорами та національним урядом, повинен існувати сильний суспільний запит на зміни, а також реформаторський уряд з високим рівнем легітимності. Застосування механізму обумовленості посилює внутрішню політичну підтримку реформ серед політичних еліт та громадськості, пом'якшує економічний «шок», спричинений реформами, а також змушує реакційні фракції переглянути свою політику. Обумовленість ЄС натомість є дуже ефективною на етапі вступу в об'єднання,

проте з часом її вплив падає, що призводить до відступу країн-членів від фундаментальних принципів.

По-третє, навіть якщо на кону стоять десятки мільярдів доларів США, обумовленість не завжди є успішною, що добре проілюстровано Західною інтервенцією в Афганістан. Сукупність слабкої координації, фрагментації зусиль, незрозуміння локального контексту, «top-down» (укр. згори-вниз) підходу в побудові держави і відсутності суспільного репрезентативного дискурсу призвели до провалу політики донорів. Ключовим чинником було нехтування ролі держави і брак інвестицій в базову спроможність національного уряду з боку коаліції, що призвело до втрати легітимності і, зрештою, падіння Афганської Республіки.

По-четверте, західна підтримка України експоненційно зросла з 1991 до 2024 р., від обмеженої технічної підтримки до сотень мільярдів доларів. Західні партнери, зокрема через обумовленість, суттєво вплинули на перебіг внутрішнього політичного процесу в Україні. Найяскравішими прикладами цього впливу є початок Революції Гідності, а також широка програма інституційних реформ після її перемоги. Хоча обумовленість не завжди була ефективною, а підтримувана донорами програма реформ не завжди відповідала потребам інституційного розвитку, без неї ніколи б не відбулись велика кількість вагомих позитивних змін, які мали місце в Україні після 2014 р. Окрім того, політика донорів постійно адаптується у відповідності до попереднього досвіду роботи в Україні і досвіду інших інтервенцій, зокрема в Афганістані. З огляду на посилення залежності України від зовнішньої підтримки, а також перспективу вступу в ЄС, вплив обумовленості на суспільно-політичний процес в Україні лише зростатиме.

Афганістан та Польща є крайніми точками спектру балансу влади між донором та реципієнтом в механізмі обумовленості. В Афганістані, західним акторам не було з ким домовлятися (і такі інституції не створювались), тому більшість реформ були нав'язані зверху, і в результаті стали провальними. Натомість у Польщі, політична еліта сама пропонували жорсткі реформи, і тут обумовленість виступала

механізмом, який лише посилював позицію реформаторів, і коригував поведінку популістів. Для ефективного застосування обумовленості, політика донорів мусить бути напрямлена на підвищення спроможності громадянських та державних інституцій в країні-реципієнті.

Ми бачимо два ключові ризики, які створює використання механізму обумовленості в Україні. По-перше, м'яка або повільна політика, коли навіть попри невиконання умов, міжнародна підтримка надаватиметься, що знизить ефективність її використання і не створить стимулу для змін «правил гри» елітами. Відповідно широкомасштабна трансформація є малоймовірною.

По-друге, одностороннє або надто поспішне застосування обумовленості, коли вимоги МВФ та ЄС будуть впроваджені без переговорів та адаптації до українського контексту. Це може призвести до швидкої адаптації на нормативно-правовому рівні, але неефективної імплементації політик на практиці. Крім того, окремі закони можуть бути шкідливими, зокрема через надмірну регуляцію, що призведе до делегітимізації змін і суспільного обурення. Недемократична модернізація також може стати причиною значної фрагментації українського суспільства і антидемократичного (чи євроскептичного) відкату в майбутньому, що мало місце в Угорщині чи Польщі.

Для того, щоб успішна трансформація в умовах обумовленості відбулась, політика обумовленості донорів має впроваджуватися з балансом між швидкістю реформ і розвитком участі та відчуття відповідальності суспільства за нову модель суспільної організації. Саме тому всі зацікавлені сторони в процесі модернізації України повинні докласти значні зусилля до розбудови спроможності як громадянського суспільства, так і державного сектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусів, В., Устенко, О., Романенко, Ю., & Тишкевіч, І. (2019). *Майбутнє українських олігархів | Український інститут майбутнього*. УІМ. <https://uifuture.org/reports/majbutnye-ukrayinskix-oligarxiv/>
2. Бахтєєв, Б. (2021, June). *Зеолігархізація: що не так з ініціативою Зеленського — Детектор медіа*. Детектор Медіа. <https://detector.media/infospace/article/189055/2021-06-11-zeoligarkhizatsiya-shcho-ne-tak-z-initsiatyvoyu-zelenskogo/>
3. Береза Борислав. (2021). *Афганістан — що потрібно розуміти Україні про підтримку США — останні новини / NV*. <https://nv.ua/ukr/opinion/afganistan-shcho-potribno-rozumiti-ukrajini-pro-pidtrimku-ssha-ostanni-novini-50171320.html>
4. Бетлій, О., Набок, В., Корогод, А., & Репко, М. (2024, February 29). *Ukraine Facility: на що та на яких умовах будуть витрачені 50 млрд євро від ЄС | Європейська правда*. Європейська Правда. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/02/29/7180668/>
5. Білий дім розіслав листа із реформами, які має провести Україна для отримання допомоги | Українська правда. (2023, September 25). Українська Правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/09/25/7421354/>
6. Вінокуров, Я. (2023, March). *Історичне рішення. Як нова програма МВФ дозволить Україні залучити понад 50 мільярдів доларів | Економічна правда*. Економічна Правда. <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/03/23/698343/>
7. Гордійчук, Д. (2022, December). *МВФ схвалив нову чотиримісячну програму для України: що вона передбачає | Економічна правда*. Економічна Правда. <https://www.epravda.com.ua/news/2022/12/20/695196/>

8. Гордійчук, Д. (2023, March). *\$15,6 мільярда на 4 роки: Україна та МВФ досягли угоди на рівні персоналу | Економічна правда*. Економічна Правда. <https://www.epravda.com.ua/news/2023/03/21/698298/>
9. *ЄС письмово підтримав ухвалення Україною «антиолігархічного» закону*. (2021). Економічна Правда. <https://www.epravda.com.ua/news/2021/10/12/678671/>
10. Жарикова, А. (2023). «Фінансовий Рамштайн»: донори України створили координаційну платформу та провели першу зустріч. Економічна Правда. <https://www.epravda.com.ua/news/2023/01/26/696404/>
11. *Зеленський про плюси та мінуси роботи Ради — закони і опозиціонери*. (2019). Уніан. <https://www.unian.ua/politics/10747140-vsi-duzhe-zadovoleni-zelenskiy-nazvav-golovnu-peremogu-radi.html>
12. Костіна, І., & Сидоренко, С. (2024, May 22). *Конференція, що дає старт переговорам про вступ у ЄС, майже напевно не відбудеться 25 червня | Європейська правда*. Європейська Правда. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/05/22/7186475/>
13. Крицька, І. (2023). Список реформ для України від США. Що може змінити новий перелік від Білого дому, враховучи, що ми вже маємо вимоги від МВФ та ЄС. Forbes.Ua. <https://forbes.ua/war-in-ukraine/edinij-spisok-vimog-ukraina-otrimala-vid-ssha-pershiy-ale-ne-ostatochniy-i-ne-ofitsiyniy-perelik-reform-yaka-tsina-nevikonannya-novoi-dorozhnoi-karti-vrakhovuyuchi-shcho-mi-vzhe-maemo-dvi-vid-mvf-ta-e-27092023-16267>
14. Мазуренко, А. (2022). «З Україною ЄС буде міцнішим»: Зеленський у Європарламенті. Йому аплодують стоячи. Українська Правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/1/7327119/>
15. *Матриця: резолюція. Євросоюз підготував Україні список потребаний і поощрених*. (2010). Європа Без Бар'єрів. <https://europewb.org.ua/matrica-rezoluciya-evrosouz-podgotovil-ukraine-spisok-trebovanii-i-pooschrenii/>

16. МВФ і Україна – шість етапів співпраці, які могли врятувати економіку нашої країни. (2016). Слово і Діло. <https://www.slovoidilo.ua/2016/09/27/infografika/finansy/mvf-ta-ukrayina-istoriya-spivpraczy-z-1994-roku>
17. МВФ «прописав» Україні пенсійну реформу, ринкові тарифи і процвітаючий «Нафтогаз.» (2011). ZN.Ua. https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/mvf_propisav_ukrayini_pensiynu_reformu,_rink_ovi_tarifi_i_protsvitayuchiy_naftogaz.html
18. Міністерство Фінансів України. (2024). Виконання державного бюджету – 2023. https://www.mof.gov.ua/uk/news/vikonannia_derzhavnogo_biudzhetu_2023-4381?fbclid=IwAR1Hu6Gm0jYEB-ZqfZdVcCnKYewhunLadlZaFVdwfnqo0qEtcQ3R37Gu-5U
19. НІСД. (2023, May). «План Маршалла» для України: хибні історичні аналогії та реальні потреби України | Національний інститут стратегічних досліджень. НІСД. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/plan-marshalla-dlya-ukrayiny-khybni-istorychni-analohiyi-ta-realni-potreby>
20. Редакція. (2018, April). З-під дії е-декларування потрібно вивести не тільки антикорупціонерів, а й більшість чиновників нижчих ланок — *Тексти.org.ua*. Texty. https://texty.org.ua/articles/84038/Zpid_diji_jedeklaruvanna_potribno_vyvesty_n_e_tilky-84038/
21. Романюк, Р. (2021). Реєстр, продаж ЗМІ, звіти про контакти та інші «бонуси» для олігархів від Зеленського | Українська правда. *Українська Правда*. <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/11/18/7314374/>
22. Савчук, А. (2024). 5 років президентства Володимира Зеленського: обіцянки, закони та підтримка Верховної Ради | Українська правда. *Українська Правда*. <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/05/20/7456645/>

23. Сайчук, А. (2023). *Лешек Бальцерович: про важливість реформ, престиж та післявоєнну Україну | Новини Еспресо*. <https://espresso.tv/leshek-baltserovich-pro-vazhlivist-reform-prestizh-ta-pislyavoennu>
24. Солонина, Є. (2020, Мау). «Антиколомойський» закон ухвалено: це перемога чи ні? Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/30610074.html>
25. Adam, J. (1999). Transition to a Market Economy in Poland. *Social Costs of Transformation to a Market Economy in Post-Socialist Countries*, 22–36. https://doi.org/10.1057/9780230500877_3
26. Alekankina, K. (2021). *Signed by Volodymyr Zelensky: Which Reforms Did the President Support*. VoxUkraine. <https://voxukraine.org/en/signed-by-volodymyr-zelensky-which-reforms-did-the-president-support>
27. Andaish, M. Q., & Assadi, M. S. (2024). A study on the effectiveness of foreign aid on human development of Afghanistan. *Sustainable Technology and Entrepreneurship*, 3(1). <https://doi.org/10.1016/j.stae.2023.100056>
28. Aslund, A. (1994). The Case for Radical Reform. *Journal of Democracy*, 5. <https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/jnlodmcy5&id=520&div=64&collection=journals>
29. Babb, S. L., & Carruthers, B. G. (2008). Conditionality: Forms, Function, and History. <https://doi.org/10.1146/Annurev.Lawsocsci.4.110707.172254>, 4, 13–29. <https://doi.org/10.1146/ANNUREV.LAWSOCSCI.4.110707.172254>
30. Baczko Adam. (2021). *How the Taliban Justice System Contributed to their Victory in Afghanistan – Items*. <https://items.ssrc.org/insights/how-the-taliban-justice-system-contributed-to-their-victory-in-afghanistan/>
31. Balcerowicz, L. (1994). Understanding Postcommunist Transitions. *Journal of Democracy*, 5. <https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/jnlodmcy5&id=532&div=65&collection=journals>

32. Balcerowicz, L. (2022). Poland: Economic Reforms Under Extraordinary and Normal Politics—An Insider’s View. 3–18. https://doi.org/10.1007/978-3-031-06108-0_1
33. Barfield, T. J. (Thomas J. (2022). *Afghanistan : a cultural and political history*. <https://press.princeton.edu/books/ebook/9780691248059/afghanistan>
34. Berg, L. A., & Levy, N. (2020). When aid builds states: party dominance and the effects of foreign aid on tax collection after civil war. *International Interactions*, 46(3), 454–480. <https://doi.org/10.1080/03050629.2020.1735383>
35. Bartlett, L., & Vavrus, F. (2017). Comparative Case Studies: An Innovative Approach. *Nordic Journal of Comparative and International Education (NJCIE)*, 1(1). <https://doi.org/10.7577/njcie.1929>
36. Bjork, J. (1995). The uses of conditionality: Poland and the IMF. *East European Quarterly*, 29(1), 89–125. <https://go.gale.com/ps/i.do?p=AONE&sw=w&issn=00128449&v=2.1&it=r&id=GALE%7CA17001984&sid=googleScholar&linkaccess=fulltext>
37. Boyarchuk, D. (2023). Economic priorities in post-war Ukraine A BLUEPRINT FOR REFORM. *CASE Ukraine*.
38. Burlyuk, O., & Shapovalova, N. (2018). «Veni, vidi, ... vici?» EU performance and two faces of conditionality towards Ukraine. *The European Union and Central and Eastern Europe*, 36–55. <https://doi.org/10.4324/9781351262408-3>
39. Chasin, D. (1992, April). Review IMF in E. Europe - CSMonitor.com. *Christian Science Monitor*. <https://www.csmonitor.com/1992/0409/09181.html>
40. Checkel, J. (2000). *Too Much of a Good Thing? Conditionality and Change in Post-Soviet States*. PONARS Eurasia. <https://www.ponarseurasia.org/too-much-of-a-good-thing-conditionality-and-change-in-post-soviet-states/>
41. Chorev, Nitsan. (2007). *Remaking U.S. trade policy : from protectionism to globalization*. Cornell University Press.

- <https://www.cornellpress.cornell.edu/book/9780801445750/remaking-us-trade-policy/>
42. Dabrowski, M. (1998). Western aid conditionality and the post-communist transition 1990-1994. *The Journal of Policy Reform*, 2(2), 169–193. <https://doi.org/10.1080/13841289808523380>
43. Dakowska, D. (2002). Beyond Conditionality: EU Enlargement, European Party Federations and the Transnational Activity of German Political Foundations. *Perspectives on European Politics and Society*, 3(2), 271–296. <https://doi.org/10.1080/15705850208438837>
44. Dell, S. (1988). The question of cross-conditionality. *World Development*, 16(5), 557–568. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(88\)90185-4](https://doi.org/10.1016/0305-750X(88)90185-4)
45. Dobbins, J., Jones, S. G., Crane, K., & DeGrasse, B. C. (2007). The Beginner’s Guide to Nation-Building. *The Beginner’s Guide to Nation-Building*. d
46. Dorronsoro, G. (2021). Le Gouvernement transnational de l’Afghanistan. Une si prévisible défaite. In *Recherches internationales*. Karthala. <https://www.cairn.info/le-gouvernement-transnational-de-l-afghanistan--9782811128128.htm>
47. Dreher, A. (2009). IMF conditionality: theory and evidence. *Public Choice*, 141(1–2), 233–267. <https://doi.org/10.1007/s11127-009-9486-z>
48. Dreher, A., & Vaubel, R. (2004). Do IMF and IBRD cause moral hazard and political business cycles? Evidence from panel data. *Open Economies Review*, 15(1), 5–22. <https://doi.org/10.1023/B:OPEN.0000009422.66952.4B/METRICS>
49. Elborgh-Woytek, K., & Lewis, M. W. (2002). Privatization in Ukraine: Challenges of Assessment and Coverage in Fund Conditionality. *Policy Discussion Paper No. 2002/007*. <https://www.imf.org/en/Publications/IMF-Policy-Discussion-Papers/Issues/2016/12/30/Privatization-in-Ukraine-Challenges-of-Assessment-and-Coverage-in-Fund-Conditionality-15761>

50. Eslinger, S., & Mantoiu, E. (2024). *How the Ukraine Facility Can Strengthen Ukraine's Democracy*. European Democracy Hub. <https://europeandemocracyhub.eu/how-the-ukraine-facility-can-strengthen-ukraines-democracy/>
51. *EU-Ukraine Summit Kiev, 4 December 2009 Joint Statement*. (2009). https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/111747.pdf
52. Fafara, A., & Kleczkowska, A. (2015). HOW TO ATTAIN THE GOLDEN AGE — THE ROLE OF THE BALCEROWICZ PLAN IN THE SUCCESSFUL TRANSFORMATION OF POLAND IN THE 1990S.
53. Garland Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa Płocku, E. (2015). Reflections on the Balcerowicz Plan. *Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne*, 1(21), 227–244. <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.desklight-9e9237fd-127d-403e-b177-e46993e4b55d>
54. Gawrich, A., & Wydra, D. (2024). Conditions and Contestation: Ukraine on Its Way to EU-Membership. *The War Against Ukraine and the EU*, 161–188. https://doi.org/10.1007/978-3-031-35040-5_8
55. Gherasimov, C., & Solonenko, I. (2020). Rule of Law Reform after Zelenskyi's First Year. *A Return to Business as Usual in Ukraine*. «DGAP Analysis, 4.
56. Gomulka, Stanislaw. (1992). Polish Economic Reform, 1990-91: Principles, Policies and Outcomes.. *Cambridge Journal of Economics*. 16. 355-72. [10.1093/oxfordjournals.cje.a035208](https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.cje.a035208).
57. Goodhand, J., & Sedra, M. (2010). Who owns the peace? Aid, reconstruction, and peacebuilding in Afghanistan. *Disasters*, 34(SUPPL. 1), S78–S102. <https://doi.org/10.1111/J.1467-7717.2009.01100.X>
58. Grabbe, H. (2002). European Union Conditionality and the Acquis Communautaire. [Http://Dx.Doi.Org/10.1177/0192512102023003003](http://Dx.Doi.Org/10.1177/0192512102023003003), 23(3). <https://doi.org/10.1177/0192512102023003003>

59. Hartmann, M. E., & Klonowiecka-Milart, A. (2011). Lost in translation: Legal transplants without consensus-based adaptation. *The Rule of Law in Afghanistan: Missing in Inaction*, 266–298. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511760082.015>
60. Haughton, T. (2007). When does the EU Make a Difference? Conditionality and the Accession Process in Central and Eastern Europe. *Http://Dx.Doi.Org/10.1111/j.1478-9299.2007.00130.x*, 5(2), 233–246. <https://doi.org/10.1111/J.1478-9299.2007.00130.X>
61. Herszenhorn David M. (2013, November). *Ukraine Blames I.M.F. for Halt to Agreements With Europe* — *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2013/11/23/world/europe/ukraine-blames-imf-for-collapse-of-accord-with-european-union.html>
62. *History of Lending Commitments: Ukraine*. (2017). <https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=993&date1key=2017-09-30>
63. Hughes, J., Sasse, G., & Gordon, C. (2004). Conditionality and Compliance in the EU's Eastward Enlargement: Regional Policy and the Reform of Sub-national Government. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 42(3), 523–551. <https://doi.org/10.1111/J.0021-9886.2004.00517.X>
64. Miklos, I. , & Kukhta, P. (2019). REFORMS IN UKRAINE AFTER REVOLUTION OF DIGNITY. *SAGSUR*. https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/SAGSUR-book_WEB_ed.pdf
65. Juan Forero. (2005). *Economic Crisis and Vocal Opposition Test Bolivia's President* — *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2003/02/16/world/economic-crisis-and-vocal-opposition-test-bolivia-s-president.html>
66. Kapur, D. (2005). Conditionality and its alternatives. In *The IMF and the World Bank at sixty* (pp. 31–57). Anthem Press.

67. Kentikelenis, A. E., Stubbs, T. H., & King, L. P. (2016). IMF conditionality and development policy space, 1985–2014. *Review of International Political Economy*, 23(4), 543–582. <https://doi.org/10.1080/09692290.2016.1174953>
68. Kentikelenis, A., & Stubbs, T. (2023). *A thousand cuts : social protection in the age of austerity*. <https://global.oup.com/academic/product/a-thousand-cuts-9780190637736>
69. Kern, A., Reinsberg, B., & Rau-Göhring, M. (2019). IMF conditionality and central bank independence. *European Journal of Political Economy*, 59, 212–229. <https://doi.org/10.1016/J.EJPOLECO.2019.03.002>
70. Khan, M. S., & Sharma, S. (2005). IMF Conditionality and Country Ownership of Programs. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.286968>
71. Korhonen, I. (2010). Ukraine's new IMF programme buys time for reforms. www.bof.fi/bofit
72. KSE. (2024, January). Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд — оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року – Kyiv School of Economics. KSE. <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zrosla-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/>
73. KSE. (2024, March). Уряд опублікував План для Ukraine Facility, участь в розробці якого взяла Київська школа економіки – Kyiv School of Economics. Kyiv School of Economics. <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/uryad-opublikuvav-plan-dlya-ukraine-facility-uchast-v-rozrobsi-yakogo-vzyala-kiyivska-shkola-ekonomiki/>
74. Kubicek, P. (2017). Dancing with the devil: explaining the European Union's engagement with Ukraine under Viktor Yanukovich. *Journal of Contemporary European Studies*, 25(2), 143–162. <https://doi.org/10.1080/14782804.2016.1198689>

75. Kulikov, Y. (2010). *Ukraine seeks to overhaul IMF deal, tough talks ahead*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/idUSLDE62N0U6/>
76. Larsen, H. (2021). Dilemmas of Aiding Ukraine. *Survival*, 63(1), 161–178. <https://doi.org/10.1080/00396338.2021.1881259>
77. Liakopoulos, D. (2022). The rule of law conditionality. Opportunities and challenges. *Revista de Estudios Europeos*, 81, 1–28. <https://doi.org/10.24197/REE.81.2023.1-28>
78. Lough, J., & Dubrovskiy, V. (2018). Are Ukraine's Anti-corruption Reforms Working WEB text.
79. *Map of Anticorruption Conditionalities*. (2021). ANTAC. <https://map.antac.org.ua/>
80. Marchesi, S., Thomas, J., Marchesi, S., & Thomas, J. (1999). IMF Conditionality as a Screening Device. *Economic Journal*, 109(454), C111-25. <https://EconPapers.repec.org/RePEc:ecj:econjl:v:109:y:1999:i:454:p:c111-25>
81. Mosley, P. (1987). CONDITIONALITY AS BARGAINING PROCESS: STRUCTURAL-ADJUSTMENT LENDING, 1980-86. *ESSAYS IN INTERNATIONAL FINANCE*, 168.
82. Mygal Mariia. (2023). «Відновлення України: досвід та уроки Генерального інспектора з питань відновлення Афганістану (SIGAR)» (анонс). <https://iaa.org.ua/articles/vidnovlennya-ukrayiny-dosvid-ta-uroky-generalnogo-inspektora-z-pytan-vidnovlennya-afganistanu-sigar-anons/>
83. Nitsova, S., Pop-Eleches, G., & Robertson, G. (2018). Revolution and Reform in Ukraine. *Evaluating Four Years of Reform*.
84. OECD. (2006). *2006 Survey on Monitoring The Paris Declaration*. OECD. <https://www.oecd.org/dac/effectiveness/38949502.pdf>
85. Parliament of Australia. (2021). *Aid to Afghanistan since 2001*. https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp2122/AidAfghanistanSince2001

86. Pevehouse, J. C. (2002). With a Little Help from My Friends? Regional Organizations and the Consolidation of Democracy. *American Journal of Political Science*, 46(3), 611. <https://doi.org/10.2307/3088403>
87. Press Release: IMF Approves a Stand-By Credit for Ukraine. (1996). <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/14/01/49/pr9624>
88. Przeworski, A. (1996). Public support for economic reforms in Poland. *Comparative Political Studies*, 29(5), 520–543. <https://doi.org/10.1177/0010414096029005002>
89. Przeworski, A., & Vreeland, J. R. (2000). The effect of IMF programs on economic growth. *Journal of Development Economics*, 62(2), 385–421. [https://doi.org/10.1016/S0304-3878\(00\)00090-0](https://doi.org/10.1016/S0304-3878(00)00090-0)
90. Puente, C. (2014). Historical Evolution of Conditionality Criteria in External Relations of the EU with CEEC. From the Cold War to the Accession: An Insider's Perspective. https://doi.org/10.1163/9789004346673.WMDO-08_020
91. Raik, K. (2004). EU accession of Central and Eastern European countries: Democracy and integration as conflicting logics. *East European Politics and Societies*, 18(4), 567–594. <https://doi.org/10.1177/0888325404269719>
92. Robinson Linda. (2023). *Our Biggest Errors in Afghanistan and What We Should Learn from Them* | Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/article/our-biggest-errors-afghanistan-and-what-we-should-learn-them>
93. Schimmelfennig, F., & Sedelmeier, U. (2004). Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. *Journal of European Public Policy*, 11(4), 661–679. <https://doi.org/10.1080/1350176042000248089>
94. SCHIMMELFENNIG, F., & SEDELMEIER, U. (2005). *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. 256. <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/2860>
95. Spanou, C. (2018). External influence on structural reform: Did policy conditionality strengthen reform capacity in Greece?

- Https://Doi.Org/10.1177/0952076718772008*, 35(2), 135–157.
<https://doi.org/10.1177/0952076718772008>
96. Spraos, J. (1986). IMF CONDITIONALITY: INEFFECTUAL, INEFFICIENT, MISTARGETED. *ESSAYS IN INTERNATIONAL FINANCE*, 166.
97. Stone, R. W. (2015). Lending Credibility. *Lending Credibility*.
<https://doi.org/10.1515/9781400824434/HTML>
98. Swenson, G. (2017). Why U.S. Efforts to Promote the Rule of Law in Afghanistan Failed. *International Security*, 42(1), 114–151.
https://doi.org/10.1162/ISEC_A_00285
99. Temple, J. R. W. (2010). Aid and Conditionality. *Handbook of Development Economics*, 5(C), 4415–4523. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-52944-2.00005-7>
100. *The European Commission presents its Opinions*. (2022). European Commission. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_3790
101. Tian Nan. (2021). *20 years of US military aid to Afghanistan* | SIPRI. <https://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2021/20-years-us-military-aid-afghanistan>
102. Tiffin Andrew J. (2006). *Ukraine: The Cost of Weak Institutions*. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Ukraine-The-Cost-of-Weak-Institutions-19281>
103. Trebesch, C., Bompreszi, P., & Kharitonov, I. (2024). *Ukraine Support Tracker Data*. <https://www.ifw-kiel.de/publications/ukraine-support-tracker-data-20758/>
104. TYSZKA, F. (2023). Foreign debt, crisis management, systemic transformation : Poland 1989-1994. <https://doi.org/10.2870/252774>
105. Uitz, R. (2022). The Rule of Law in the EU: Crisis – Differentiation – Conditionality. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.4081601>

106. *Ukraine Receives IMF Support But Must Accelerate Reforms.* (2017). <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/04/03/na040417-ukraine-receives-imf-support-but-must-accelerate-reforms>
107. Ukraine: Request for an Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility and Review of Program Monitoring with Board Involvement-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. (2023). IMF. <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2023/03/31/Ukraine-Request-for-an-Extended-Arrangement-Under-the-Extended-Fund-Facility-and-Review-of-531687>
108. Vilpišauskas, R., Jakniūnaitė, D., Jaroszewicz, M., & Jonavičius, L. (2020). *Susceptibility of Ukrainian and Belarusian domestic actors to external actors' approaches: puzzling patterns of transition.* <https://doi.org/10.1080/21599165.2020.1745190>
109. WHITE, H., & MORRISSEY, O. (1997). CONDITIONALITY WHEN DONOR AND RECIPIENT PREFERENCES VARY. *Journal of International Development*, 9(4), 497–505. [https://doi.org/https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1328\(199706\)9:4<497::AID-JID459>3.0.CO;2-C](https://doi.org/https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1328(199706)9:4<497::AID-JID459>3.0.CO;2-C)
110. Wilson, A. (2016). *Survival of the richest: how oligarchs block reform in Ukraine.* <http://www.jstor.org/stable/resrep21573>.
111. Wimpelmann, T. (2013). Nexuses of knowledge and power in Afghanistan: the rise and fall of the informal justice assemblage. *Central Asian Survey*, 32(3), 406–422. <https://doi.org/10.1080/02634937.2013.835200>
112. Wimpelmann, T. (2017). The pitfalls of protection: Gender, violence, and power in Afghanistan. *The Pitfalls of Protection: Gender, Violence, and Power in Afghanistan*, 1–215. <https://doi.org/10.1080/02634937.2018.1562146>
113. Wolczuk, K., & Žeruolis, D. (2018). Rebuilding Ukraine: An Assessment of EU Assistance.

Анотація

Тема: « Механізм обумовленості (conditionality) зовнішньої допомоги як метод стимулювання структурних реформ: аналіз міжнародного та українського досвіду »

Студент: Кобилецький Маркіян-Іван Миколайович

Рік навчання, факультет: 4 рік навчання, Факультет соціальних наук та соціальних технологій.

Науковий керівник: Сергій Шаповалов.

Рецензент:

Захищена “ _____ ” _____ 20__ р.

Короткий зміст роботи:

У дослідженні розглянуто вплив механізму обумовленості (англ. «conditionality») на процес проведення структурних реформ в країнах, що розвиваються. У роботі використовується якісна методологія, зокрема метод кейс-стаді та напівструктуровані інтерв'ю. Аналіз досвіду Польщі та Афганістану надають контрастні приклади ефективності обумовленості, ілюструючи як успішні реформи, так і значні невдачі. Приклад Польщі (1989-2004 рр.) демонструє позитивні результати застосування умов наявності сильного суспільного запиту на зміни та реформаторського уряду, тоді як приклад Афганістану (2001-2021 рр.) висвітлює недоліки ієрархічного підходу та недостатніх інвестицій у локальні інституції .

Застосування обумовленості в Україні характеризується поступовим зростанням зовнішньої підтримки, при цьому обумовленість суттєво вплинула на внутрішні політичні процеси та реформи, особливо після Революції Гідності у 2014 році. Незважаючи на певну неефективність та невідповідність між програмами донорів та місцевими потребами, обумовленість відіграла важливу роль у досягненні значних позитивних змін в Україні. У роботі зроблено висновок, що успіх підходу обумовленості залежить від спроможності державних інституцій і громадянського суспільства у країні-реципієнті та балансу між демократичністю та швидкістю реформ.